

A SZÜLŐI ÉRZELMI TÜKRÖZÉS SZOCIÁLIS BIOFEEDBACK MODELLJE

*A csecsemő érzelmi öntudatra ébredése és az önkontroll kialakulása**

Gergely György–John S. Watson

Érzelmi fejlődés a tudatelmélet nézőpontjából

Az elmúlt évtized során a filozófiában (Dennett, 1987; Fodor, 1987, 1992) és a kognitív fejlődéslélektanban (Astington és mtsai, 1988; Wellman, 1990; Perner, 1991; Whiten, 1991; Baron-Cohen és mtsai, 1993; Hirschfeld és Gelman, 1994) a másoknak való oksági mentális állapotok tulajdonítása, illetve e képesség természete és fejlődési gyökerei igen nagy jelentőségű kutatási területté váltak. Dennett (1987) amellett érvel, hogy e mentalista értelmezési stratégia, amit ő „intencionális hozzáállásnak” nevez, olyan evolúciós adaptáció, amely lehetővé teszi mások viselkedésének hatékony elővételezését. A jelenleg uralkodó fejlődés-lélektani irányzat szerint már az egészen fiatal gyermekek is úgynevezett „vágy-vélekedés pszichológusok”, mivel intencionális mentális állapotokat (például szándékokat, vágyakat, vélekedéseket) tulajdonítanak más személyeknek, és ezeket az állapotokat tekintik cselekedeteik okainak.

Abban a kérdésben azonban már megoszlik a kutatók véleménye, hogy a gyermekek miképpen azonosítják és tulajdonítják e mentális állapotokat másoknak, illetve saját maguknak. A szimulációs elmélet képviselőinek (pl.

* A tanulmány eredetileg az *International Journal of Psycho-Analysis*ben (Vol. 77, 1996, 1181–1212 o.) jelent meg. A szerzők köszönetüket kívánják kifejezni Peter Fonagynak, Pléh Csabának, Elliot Juristnak, Székács Juditnak és két névtelen bírálónak a tanulmány egy korábbi verziójára adott kommentárjukért. Ugyancsak köszönettel tartozunk Frigyes Júliának a magyar fordítás terén kifejtett fáradozásaiért.

Harris, 1991, 1992; Goldman, 1993) feltételezése szerint az emberek számára saját mentális állapotaik introspektív úton közvetlenül elérhetőek, míg másokéit csupán következtetéses úton tudják azonosítani oly módon, hogy a helyükbe képzelik magukat, és az így szimulált mentális élményt a másinak tulajdonítják. Ezzel szemben mások (Dennett, 1987; Gopnik, 1993; Gopnik és Wellmann, 1994; Gopnik és Meltzoff, 1996) úgy gondolják, hogy a mentális állapotok közvetlen perceptuális megközelíthetősége csupán illúzió, és azt feltételezik, hogy a mentális állapotok azonosítása az én és a másik személy esetében egyformán következtetéses úton történik.

Mikor alakul ki az intencionális hozzáállás, és mikor kezd a gyermek más ágensek mentális állapotaira következtetni? Míg a viszonylag komplexebb intencionális állapotok, például a hamis vélekedések tulajdonítása általában csak három-négyéves kor körül jelenik meg (Wimmer és Perner, 1983; Wellman, 1990), addig többen úgy vélik (pl. Bretherton, 1991; Stern, 1985), hogy bizonyos új viselkedési formák – mint amilyen a mutató, a tekintet irányának követése (Bates, 1979; Murphy és Messer, 1977; Bretherton és Bates, 1979) valamint a szociális referencia (Campos és Stenberg, 1981; Klinnert és mtsai, 1983) – az első év utolsó negyedében való megjelenése alapján arra lehet következtetni, hogy a csecsemőben már kialakult a mentális állapotok tulajdonításának valamilyen kezdetleges képessége, legalábbis egyes mentális állapotokra (pl. a figyelmi állapotokra vagy érzelmekre) vonatkozóan. Újabban Gergely és munkatársai (Gergely és mtsai, 1995; Gergely és Csibra, 1996, 1997; Csibra és Gergely, 1997; Csibra és mtsai, 1997) habituációs kísérletek segítségével kimutatták, hogy kilenc és tizenkét hónapos csecsemők már képesek egy ágens térbeli viselkedését célvezérelt és racionális cselekvésként értelmezni, és ennek alapján egy új helyzetben az ágens célra irányuló jövőbeli viselkedését elővételezni. Ezzel szemben hat hónaposoknál még nem figyelhető meg a viselkedés ilyen típusú értelmezése, ami megfelel annak az általános nézetnek, hogy a fejlődés során a csecsemőknél legkorábban az első év vége felé jelenik meg az „intencionális hozzáállás” (Tomasello, 1995).

A „tudatelméleti” nézőpont ugyancsak releváns annak az ismeretelméleti kérdésnek a szemontjából is, hogy honnan ered a csecsemőnél a mások érzelmi állapotai azonosításának, illetve tulajdonításának képessége. Noha a tudatelméleti irodalom eddig elsősorban a vélekedésekre és vágyakra összpontosított, világosan kell látnunk, hogy az érzelmek szintén azon intencionális mentális állapotokhoz tartoznak, melyeket másoknak tulajdonítunk abból a célból, hogy viselkedésüket megértsük és elővételezhessük. Az érzelmek ugyanis számos olyan reprezentációs tulajdonsággal bírnak, ame-

lyek az intencionális mentális állapotokra jellemzőek. A mentális állapotok, pl. a vélekedések és vágyak „intencionalitása” azt jelenti, hogy azok valamiről szólnak, illetve valamire irányulnak („aboutness”, lásd Brentano, 1973; Dennett és Haugeland, 1987): így tehát egy vélekedés mindig a világ valamilyen létező vagy lehetséges állapotára, míg egy vágy valamilyen jövőbeli tényállásra vonatkozik.

Világos, hogy ebben az értelemben az érzelmek is valamilyen tényállásra irányuló mentális attitűdök (mint amikor Péter dühös *amiatt*, hogy elvesztette a pénztárcáját),¹ és amennyiben ilyen információt tulajdonítunk egy személynek, akkor az általában segítségünkre van abban, hogy megértsük vagy elővételezzük viselkedését.

Mindazonáltal, amikor érzelmet tulajdonítunk valakinek, akkor egyben *diszpozicionális információt* (Watson, 1995) is tulajdonítunk neki, ami sokkal inkább magára az attitűdre vonatkozik, mint az intencionális tárgyra, amire az attitűd irányul. Ha Péternek „pénztárcája elvesztése miatti” haragot tulajdonítjuk, akkor ennek alapján generálhatunk egy sor olyan predikciót jövőbeli viselkedésére vonatkozóan, amelyek nincsenek lényegi kapcsolatban azzal a tényállással, amelyről Péter haragja szól (például valószínűsíthetjük, hogy Péter bele fog rúgni a kutyájába, ha az történetesen a szeme elé kerül). A diszpozicionális információ, amit egy érzelem kifejez, meghatározza, hogy bizonyos körülmények között a személy, aki az adott diszpozicionális érzelmi állapotban van, nagyobb valószínűséggel fog bizonyos módokon viselkedni, mint máshogy. Más szavakkal: a tulajdonított érzelem lehetséges helyzetek halmazát specifikálja, amelyek propozicionálisan egy sor „ha–akkor” feltételes kijelentéssel ragadhatóak meg. Amikor valamilyen érzelmi állapotot tulajdonítunk egy másik személynek, akkor képesnek kell lennünk arra, hogy elménkben legalább néhány ilyen feltéte-

¹ Azt, hogy az érzelmek az intencionális mentális állapotok osztályába tartoznak, az is bizonyítja, hogy az érzelmekre vonatkozó kifejezések, más „intencionális idiómákhoz” hasonlóan, propozicionális attitűdöket fejeznek ki, és ugyancsak jellemzi őket a „referenciális homályosság” (*opacity*) szemantikai tulajdonsága (Quine, 1960; Dennett és Haugeland, 1987). Ez arra utal, hogy bizonyos logikai műveletek (pl. az azonos referenciájú kifejezések felcserélhetősége) nem működnek olyan kifejezések esetében, amelyek intencionális attitűdökre vonatkoznak (pl. „x azt hiszi, hogy p” vagy „y azt kívánja, hogy q”). Így például, noha „Laiosz” és „Oidipusz apja” ugyanarra a személyre utalnak, ennek ellenére abból az igaz állításból, hogy „Oidipusz haragra lobbant Laiosz szavai hallatán”, nem következik, hogy „Oidipusz haragra lobbant apja szavai hallatán”.

les helyzetet azonosítsunk, máskülönben semmire nem tudnánk következtetni a személy jövőbeli viselkedését illetően.²

Tehát a tudatelmélet nézőpontjából az érzelmi fejlődés lélektanának központi kérdései a következők: a) hogyan ismerik meg a csecsemők az érzelmek diszpozicionális tartalmát, b) hogyan azonosítják, hogy az egyes érzelmi állapotok mire vonatkoznak (aboutness), c) mikor kezdik el az effajta információk másoknak történő tulajdonítását abból a célból, hogy azok várható viselkedését kikövetkeztessék, és d) hogyan tanulják meg azokat a feltevételeket, amelyek feljogosítanak arra, hogy másoknak vagy éppenséggel saját maguknak érzelmeket tulajdonítsanak?

Megjegyzendő, hogy ez utóbbi vonatkozásban érdekes különbségek vannak az érzelmek és más intencionális mentális állapotok (mint például vágyak és vélekedések) között. Először is egy másik személy érzelmeit sokszor könnyebb kikövetkeztetni, mivel azok általában együtt járnak az arcon megjelenő száliens (és az alapérzelmek esetében minden bizonnyal univerzális) érzelmkifejező gesztusokkal (Ekman és mtsai, 1972; Ekman, 1992; Izard, 1977). Emellett úgy tűnik, hogy egyes specifikus alapérzelmeket sajátos és megkülönböztető fiziológiai válaszmintázatok (Ekman és mtsai, 1983), valamint jellegzetes szubjektív élménykvalitások kísérnek, ami valószínűleg megkönnyíti az érzelmek az énnel történő helyes attribúcióját. Jó pár vizsgálat utal továbbá arra, hogy létezik egy sor univerzális és veleszületett alapérzelem (Ekman és mtsai, 1972; Ekman, 1992; Izard, 1977, 1978). A fentiek alapján jogosnak tűnik az a felvetés, hogy az érzelmek az egyik legkorábbi (sőt talán éppen a legelső) olyan mentális állapotok, amelyeket a csecsemők másoknak és saját maguknak tulajdonítani képesek (cf. Meltzoff és Gopnik, 1993).

Érzelmi állapotok tulajdonítása utánzás alapján: a Meltzoff–Gopnik-hipotézis

Meltzoff és Gopnik (1993) új hipotézise értelmében veleszületett mechanizmusok teszik lehetővé a csecsemő számára, hogy az élet kezdetétől érzelmi állapotokat tulajdonítson másoknak. Elméletük háttérét Meltzoff szé-

² Ugyanakkor figyeljük meg, hogy amikor tulajdonított érzelmek alapján érvelünk, az érzelem diszpozicionális tartalmán túl gyakran támaszkodunk más típusú ismeretekre is, mint például az érzelmek tipikus kiváltó okairól, illetve az érzelmi viselkedés jellegzetes következményeiről alkotott tudásunkra támaszkodunk (Watson, 1995).

leszkörű munkássága (Meltzoff és Moore, 1977, 1989) alkotja, amellyel kimutatta, hogy az újszülött babákban veleszületett képesség és hajlam van a felnőttek egyes arc kifejezéseinek (pl. nyelvöltés, szájnýtás) és esetleg néhány alapérzelmet kifejező arcesztusok komponenseinek utánzására (Field és mtsai 1983). Emellett modelljük azt a feltételezést is magában foglalja, hogy létezik egy sor veleszületett alapérzelem, amelyet előhúrozott arcizom-működési mintázatok jelenítenek meg (Ekman és mtsai, 1972; Ekman, 1992; Izard, 1977, 1978).

Ekman és munkatársai (1983) felnőttekkel kapcsolatos eredményei alapján Meltzoff és Gopnik azt feltételezik, hogy előhúrozott kétirányú kapcsolat van az arc érzelmkifejezései és az ezeknek megfelelő specifikus fiziológiai érzelmi állapotmintázatok között, és hogy ez a kapcsolat már a születéstől fogva aktív. Így magukévá teszik a „differenciális érzelmek elméletének” (Malatesta és Izard, 1977; Izard és Malatesta, 1987) kiinduló feltételezését, amely szerint „a kiscsecsemőkben veleszületett összehangoltság van az érzések és a hozzájuk tartozó érzelmkifejezések között” (Malatesta és mtsai, 1989, p. 6). Elképzelésük szerint akkor, amikor a csecsemő utánozza a felnőtt arcának érzelmkifejezését, ezen előhúrozott kapcsolatok révén automatikusan aktiválja magában a megfelelő testi érzelmi állapotot. Saját szavaikkal: „a viselkedés utánzása az a híd, amin »áthaladva« a másik belső mentális állapota valakinek a saját átélt mentális állapotává válhat” (p. 358). Meltzoff és Gopnik szerint az utánzással ily módon előidézett érzelmi állapotot a csecsemő introspektív úton észleli, és az átélt affektust a másik személynek tulajdonítja.

Figyeljük meg azonban, hogy nincs közvetlen bizonyíték annak a feltételezésnek az alátámasztására, hogy a veleszületett diszkrét érzelmkifejezések már a korai csecsemőkorban automatikusan aktiválnák az érzelmenek megfelelő tudatos érzéseket. Számos kutató határozottan elutasítja ezt a lehetőséget, és amellet érvel, hogy az élet első hónapjaiban minden bizonytalansággal differenciálatlanok az affektív állapotok, és hogy a differenciált, tudatos érzelmek csupán a kognitív fejlődés eredményeképpen jelennek meg (pl. Sroufe, 1979). Lewis és Michelson (1983) szerint a legkorábbi csecsemőkorban a belső állapotok és a kifejező viselkedések még nem koordinálódnak, és a diszkrét kifejező megnyilatkozásoknak megfelelő tudatos érzelmek csupán később, a szocializáció és a kognitív fejlődés hatására jelennek meg (ld. még Kagan, 1992; Lewis és Brooks, 1978).

A Meltzoff–Gopnik-modellnek – azon túl, hogy magáévá teszi azt az (egyelőre alá nem támasztott) innátista feltevést, hogy kezdeti kapcsolat áll

fenn az érzelm kifejezések és a specifikus és tudatos érzelmi állapotok között – még egy további nativista feltevésre is szüksége van ahhoz, hogy megmagyarázza azt a további lépést, mellyel az utánzással előidézett érzelmi állapotot a csecsemő a másik személy lelki működésének tulajdonítja. E további feltételezés nélkül ugyanis a javasolt utánzás alapú érzelmindukció ugyan előidézne a csecsemőben is egy, a felnőtt által kifejezett érzelmehez hasonló belső érzelmi állapotot, de a folyamat itt le is állna, és nem jönne létre az érzelmi állapot másinak való tulajdonítása. Ennek megfelelően Meltzoff és Gopnik így okoskodnak: „a mentalista felfogás egyik alaptézise szerint a külső, látható viselkedések fenomenológiai mentális állapotokra képeződnek rá – ez pedig egy veleszületett folyamat” (p. 34.).

De még ha el is fogadnánk az innatista feltevések sorát a Meltzoff–Gopnik-modellben, az utánzással előidézett affektus természetével kapcsolatban még mindig nyitva maradna egy kérdés, ami pedig az érzelmi fejlődés tudatelméleti megközelítése szempontjából központi jelentőségű.

Azon túl, hogy a csecsemő egy megkülönböztethető fenomenológiai minőséget tapasztal, kérdés, hogy Meltzoff és Gopnik javaslata magában foglalja-e azt a további előfeltételezést is, mely szerint az érzelmi állapot diszpozicionális tartalma is tudatosulna a babában (nem is szólva a kérdéses érzelm tárgyáról [*aboutness*])? Nem világos, hogy vajon Meltzoff és Gopnik (1993) az érzelmek diszpozicionális tartalmát szintén genetikailag meghatározottnak fogják-e fel, de az bizonyos, hogy – e nélkül az igen erős innatista feltevés nélkül – a tisztán fiziológiai (értelmezetlen) érzelmi állapotok tulajdonítása a másik személynek nem szolgálná az „intencionális hozzáállás” központi evolúciós funkcióját: azaz nem segítené a csecsemőt mások viselkedésének *elővételezésében*.

Végül pedig, a Meltzoff–Gopnik-modell egyik központi előfeltevése az, hogy a csecsemő számára az élet kezdetétől fogva közvetlen introspektív úton hozzáférhetőek belső érzelmi állapotai. A tudatelméleti irodalomban élénk vita folyik arról, hogy vajon fenntartható-e az a klasszikus kartéziánus álláspont, mely szerint a szelf mentális állapotai közvetlenül (és tévedhetetlenül) hozzáférhetőek introspekció útján, míg mások mentális állapotaira csupán következtetni tudunk közvetett evidenciák alapján. Gopnik (1993) maga erőteljesen képviseli azt az álláspontot, hogy a fejlődésben a mentális állapotok megértése mind másokra, mind a szelfre vonatkozóan egyidejűleg jelenik meg, és mind a két esetre hasonló következtetési folyamatok érvényesek (ld. még Dennett, 1987, ch. 4.). Ezzel szemben az érzelmek esetében a Meltzoff–Gopnik-modell (1993) a szelf érzelmi állapo-

tainak veleszületett közvetlen introspektív elérhetőségét tételezi fel. Az alábbiakban amellet fogunk érvelni, hogy ebből a szempontból az érzelme-
ket nem kell speciális esetnek tekinteni. Egy alternatív javaslatot fogunk megfogalmazni, mely szerint a csecsemő a kezdetekkor még nem érzékeny a belső állapotjegyek azon csoportjaira, amelyek diszkrét érzelmi kategóri-
ákat indikálnak.

Összefoglalva: a Meltzoff–Gopnik-modell, bár intellektuálisan érdeke-
szítő és sok fontos meglátáson alapul, súlyosan terhelve van innátista felté-
telezések egész sorával, amelyek közül legalábbis néhány véleményünk
szerint elkerülhetőnek tűnik azon fejlődési folyamatok rekonstrukciója
során, amelyek elvezetnek az érzelme megértésének és tulajdonításának
csecsemőkori kialakulásához.

A belső, illetve külső ingerekre való kezdeti érzékenység kérdése

Véleményünk szerint jelenleg nincs olyan meggyőző bizonyíték vagy érv
annak a feltételezésnek az alátámasztására, hogy az érzelmi állapotok
diszpozicionális tartalma születéstől fogva elérhető lenne a csecsemő szá-
mára. Ez persze nem jelenti azt, hogy tagadnánk a veleszületett elsődleges
érzelme létezését, amelyek speciális input feltételek mellett aktiválódó
komplex előhúrozott viselkedésszerveződéseknek foghatók fel. Valószínű,
hogy ezek az érzelmi programok tartalmaznak információt az érzelem cél-
járól (pl. egy akadály elmozdítása) és azon cselekvéstendenciákról, ame-
lyek az adott érzelemre (pl. a haragra) jellemzőek (pl. megközelítés és tá-
madás). Nyilvánvaló, hogy ezen információk alapul szolgálhatnak a való-
színűsíthető érzelemalapú viselkedés legalábbis részleges elővételezéséhez.
Feltételezzük azonban, hogy ez az információ implicit formában, mint procedurális tudás reprezentálódik, és mint ilyen, kezdetben kognitíve nem megragadható a csecsemő számára.

Ehelyett abból indulunk ki, hogy az érzelme diszpozicionális tartalmát
a csecsemő először úgy tanulja meg, hogy megfigyeli mások affektuskife-
jező megnyilvánulásait, és ezeket összekapcsolja az érzelme kifejezéseket
kísérő helyzetekkel és viselkedéses következményekkel. Természetesen, ha
Meltzoffnak és Gopniknak igazuk van abban a feltételezésükben, hogy a
csecsemő számára introspekcióval közvetlenül elérhetőek veleszületett el-
sődleges érzelmi állapotai, akkor az ilyen perceptuális tanulás ugyanúgy tá-

maszkodhatna a szelf saját érzelmi állapotainak monitorozására is, mint másokéira.

Meltzoff és Gopnik (1993) a fejlődéslélektan klasszikusainak hosszú sorát követik azzal a feltételezéssel, hogy a csecsemő kezdeti állapotára jellemző, hogy belső állapotai introspektív úton közvetlenül hozzáférhetőek számára. Például Freud és követői (pl. Mahler és mtsai, 1975) régóta képviselik azt a nézetet, hogy a csecsemő kezdetben érzékenyebb a belső, mint a külső ingerekre. Bruner és munkatársai (1966) szintén abból indultak ki, hogy a csecsemő kezdetben belső, proprioceptív jelzésekre támaszkodik, és ezt csak később követi az exteroceptív jegyekre való érzékenység (ld. még Birch és Lefford, 1967; Gohlson, 1980; áttekintésül ld. Rovee-Collier, 1987).

Miként azonban ezt Colombo és munkatársai (1990) kifejtik, a csecsemőtanulás irodalmában gyakorlatilag semmilyen empirikus adat nem támasztja alá közvetlenül ezt a klasszikus feltételezést. Ezek a szerzők egy sor, a feltételezés közvetlen tesztelésére kidolgozott kísérlettel azt bizonyították, hogy három hónapos csecsemők diszkriminatív tanulási helyzetben egyformán képesek külső és belső ingerjegyekre támaszkodni.³ Sőt, hat és kilenc hónapos csecsemők esetében az *exteroceptív* jegyek kifejezetten domináltak az *interoceptív* jegyekkel szemben a tanulásban!

A fentiek alapján úgy gondoljuk, hogy nem lenne érdektelen átgondolni a belső ingerek kezdeti dominanciájára vonatkozó klasszikus nézet elvetésének elméleti következményeit. Alternatív hipotézisünk értelmében azt feltételezzük, hogy *az élet kezdetén a perceptuális rendszer figyelmi beállítottsága elsősorban a külvilág ingereinek explorációjára irányul, és elsődlegesen az exteroceptív ingerek alapján épít fel reprezentációkat*. E szerint a nézet szerint a belső (viszcerális és proprioceptív) jegyeket, amelyeket egy érzelmi állapot megjelenése és kifejezése aktivál, kezdetben a csecsemő nem fogja fel tudatosan, vagy legalábbis a fenti jegyek nem rendeződnek még olyan kategoriális csoportokba, amelyeket mint megkülönböztethető diszkrét érzelmeket percipiálhatna a csecsemő.⁴

³ Figyeljük meg továbbá, hogy nem lehet kizárni azt a lehetőséget sem, hogy Colombóék vizsgálatában a pozíciójegyeket, melyeket a tekintet fixációja határozott meg, valójában orruk látható irányultsága alapján azonosították a csecsemők, ami viszont *exteroceptív* jegy, (ld. Bower, 1974).

⁴ Amint az világossá fog válni, javaslatunkból (noha kompatibilis vele) nem következik szükségszerűen az a radikális nézet, hogy az élet kezdetén a csecsemők semmiféle tudatos érzékeléssel nem rendelkeznek belső állapotaikra nézve. Lehetségesnek tartjuk, hogy a

Ennek alapján természetesen felvethető a kérdés, hogy az általunk vázolt elméleti keretben milyen módon jut el a csecsemő oda, hogy kialakítsa azon ingerjegyek csoportjainak reprezentációit, amelyek majd a kategorikusan elkülöníthető érzelmi állapotok tudatos percepciójának alapját képezik? Feltevésünk az, hogy ebben a fejlődési folyamatban alapvető szerepe van annak a fajspecifikus emberi késztetésnek, melynek eredményeképpen az érzelemszabályozó interakciók során a szülők arkifejezése és vokalizációja visszatükrözi a csecsemők érzelmkifejező megnyilvánulásait. Az alábbiakban azonosítani fogjuk az érzelmek reflektációjára irányuló szülői ösztönkésztetés több jelentős fejlődés-lélektani következményét, és amellet fogunk érvelni, hogy ezek háttérben ugyanaz a mechanizmus áll, nevezetesen a kontingenciadetekció és maximalizálás mechanizmusa. Modellünk részletes bemutatása előtt azonban egy rövid áttekintést adunk az érzelemszabályozó interakciók természetére és szerepére vonatkozó empirikus evidenciákról az első életév érzelmi fejlődésében.

Érzelmi fejlődés az első életév során

Az elmúlt harminc év fejlődés-lélektani kutatásai számos olyan eredménnyel szolgáltak, amelyek alapvetően megváltoztatták a csecsemő kezdeti állapotáról alkotott korábbi nézeteinket. Még nem is olyan régen az volt az általános nézet, hogy az élet kezdetén a csecsemők lényegében passzív, differenciálatlan lények, akiket egy úgynevezett „ingerpajzs” véd a külvilág ingeritől (ld. Mahler és mtsai, 1975). Mostanra azonban már általánosan elfogadottá vált, hogy a csecsemők egészen a kezdetektől igen gazdag perceptuális, tanulási és reprezentációs kapacitással és a körülöttük

(4. fejelet.) csecsemők észlelik azon ingerkomponenseket, amelyek a kategoriális érzelmeket indikáló ingercsoportok részeit képezik, de ezeket csak mint a diffúz belső érzéleti impressziók „zúgó, zsongó, zúrzavarának” (James, 1890) differenciálatlan elemeit tapasztalják. Ezek az ingerjegyek szintén hozzájárulhatnak a csecsemő élményének általános (pozitív vagy negatív minőségű) hedonikus kvalitásához. Saját (kevésbé radikális) elgondolásunk szerint a) a diszpozicionális érzelmeket indikáló belső állapotjegyek csoportjai kezdetben nem ragadhatóak meg perceptuálisan mint különálló specifikus érzésállapotok, és b) a csecsemő érzékelőrendszerét kezdetben a külső ingerek explorációjára és kategorizációjára való domináns irányultság jellemzi.

lévő világ fizikai és szociális tárgyaira vonatkozó specifikus elvárásokkal rendelkeznek (Bower, 1982, Emde, 1988; Gergely, 1992; Meltzoff, 1990; Stern, 1985).

Ez a szemléletváltozás határozottan jellemzi a korai érzelmi fejlődés modern kutatásait is (Ekman, 1992; Ekman és Oster, 1979; Izard, 1977; Izard és Malatesta, 1987; Malatesta et al., 1989; Oster, 1978; Tronick, 1989), amelyeknek központi előfeltevése szerint a csecsemőt már a születés pillanatától fogva jellemzi az érzelm kifejezésre és az érzelmi kommunikációra való bioszociális felkészültség. Darwin (1872) korai meglátásait követve az arc érzelm kifejezéseinek modern, kultúrák közötti összehasonlító kutatásai (Ekman és mtsai, 1972; Ekman, 1992; Izard, 1977, 1978) kimutatták egy sor veleszületett alapérzelem létezését (ilyenek az öröm, a harag, a félelem, a szomorúság, az undor és a meglepetés), amiket – kultúrától függetlenül – ugyanazoknak az arcizmoknak a működtetésével fejezünk ki, és amik univerzálisan felismerhetőek. Nem sokkal születésük után a kiscsecsemők már szinte mindegyik olyan arcizom működtetésére képesek, amelyek a felnőttéknél az alapérzelmek kifejezésében részt vesznek (Ekman és Oster, 1979; Oster, 1978). Az érdeklődés, az öröm, az undor, a meglepetés és a distressz arckifejezései már egészen kis csecsemőknél is megfigyelhetőek (Izard, 1978; Camras, 1988). Ugyancsak kimutatták, hogy egyes univerzális érzelmek esetében az adott érzelm kifejezéséhez szükséges arcizmok működtetése felnőttekből az érzelmre jellemző specifikus és elkülöníthető fiziológiai izgalmi állapotot vált ki (Ekman és mtsai., 1983).

Ezeknek az eredményeknek az alapján sok pszichológus osztja azt a nézetet, hogy az alapérzelmek adaptív funkcióval rendelkező veleszületett dinamikus viselkedésszerveződések, amelyeket specifikus motoros arckifejezés mintázatok jellemeznek, amik előhúrozott aktivációs csatornákon keresztül elkülöníthető fiziológiai válaszstruktúrákkal kapcsolódnak össze (Ekman, 1992; Ekman és Oster, 1979; Izard, 1977, 1978; Izard és Malatesta, 1987; Malatesta és mtsai., 1989; Meltzoff és Gopnik, 1993).

Az érzelmi fejlődéssel foglalkozó irányadó bioszociális elméletek szerint az anya és a csecsemő az élet kezdetétől fogva affektív kommunikációs rendszert alkot (Brazelton, Koslowsky, és Main, 1974; Beebe és mtsai, 1992; Bowlby, 1969; Hobson, 1993; Sander, 1977; Stern, 1977, 1985; Trevarthen, 1979; Tronick, 1989), amelyben az anya interakcióinak alapvető szerepe van a csecsemő affektív állapotainak modulálásában. Bár a kiscsecsemők rendelkeznek néhány kezdetleges eszközzel az affektív önszabályozásra (például elfordulnak a túlzott ingerléstől, vagy ujjukat szopják) (Demos, 1986;

Malatesta és mtsai, 1989), mégis általános az a vélemény, hogy az anyai interakciók minősége meghatározó módon szabályozza a csecsemő affektív állapotváltozásait (Field, 1994; Malatesta és Izard, 1984; Tronick és mtsai, 1982; Tronick, 1989). Az anyák többnyire megfelelően olvassák csecsemőik érzelmi megnyilvánulásait, és a szenzitív gondozók affektív reakcióikat a csecsemő érzelmi állapotaira hangolva sikeresen modulálják a kisgyermek dinamikusan változó belső állapotait (Malatesta és mtsai, 1989; Tronick, 1989).

Arra is van bizonyíték, hogy a csecsemők már egész korán képesek perceptuálisan megkülönböztetni néhány alapérzelem arckifejezését (Field és mtsai, 1983; Malatesta és Izard, 1984), noha kérdéses, hogy négy hónapos kor alatt vajon a teljes kifejezési mintázat adja-e az elkülönítés alapját (ld. Nelson, 1987). Négy hónaposnál idősebb korban azonban a csecsemők már egyértelmű kategoriális válaszokat adnak a különböző érzelmkifejezésekre (Nelson, 1987).

Az úgynevezett „pléhpofo” módszerrel (Tronick és mtsai, 1978) vagy késleltetett feedback technikával (Murray és Trevarthen, 1985) kimutatható, hogy a kiscsecsemők érzékenyek a szemtől szembeni interakció kontingenciastruktúrájára, és amennyiben a kontingens interakció hirtelen megszakad, aktívan igyekeznek helyreállítani azt. A szemtől szembe interakciók struktúráját idői alapú mikroanalitikus módszerekkel (pl. Gottman, 1981) vizsgálva számos kutató bebizonyította, hogy az anyák és csecsemőik között kétirányú a viselkedés és az affektív kommunikáció kölcsönös szabályozása (Beebe és mtsai, 1985; Beebe és Lachmann, 1988; Cohn és Tronick, 1988; Tronick és mtsai, 1977; Tronick, 1989). Hat hónapos korban a csecsemők érzelmkifejezései már jól szervezettek és szisztematikus kapcsolatban állnak a környezet eseményeivel (Weinberg és Tronick, 1994). Kimutatták azt is, hogy az anya–csecsemő interakciókban gyakori az utánzásos egymásra hangolódás (Uzgiris és mtsai, 1989), és hogy az anya–csecsemő párokban a baba korával párhuzamosan egyre inkább kialakul az illeszkedés és a szinkronicitás koordinációja (Tronick és Cohn, 1989). Field és munkatársai (1985) azt találták, hogy három és fél hónapos babákból több mosolyt és vokalizációt vált ki az anya viselkedése, amikor utánozza a babát (Field és mtsai, 1985).

Számos csecsemőkutató osztja azt a véleményt, (pl. Beebe és Lachmann, 1988, Papousek és Papousek, 1987, 1989, Stern, 1985, Trevarthen, 1979, Tronick, 1982) hogy *az affektív viselkedés arckifejezéssel és hanggal való tükrözésének* az élet első évében központi jelentősége van a szülői érzelm-szabályozó interakciókban. E nézettel egybevágnak azok a megfigyelések

(Malatesta és Izard, 1984, Malatesta és mtsai, 1989), hogy a csecsemők kategorikus érzelemmegnyilvánulásai gyakrabban készítetik az anyákat kontingens utánzásra, mint a babák véletlenszerű, rendezetlenebb arcminikája (pl. fintoruk vagy félmosolyuk). A megfigyelések szerint előfordul, hogy a csecsemők szomorúság- vagy haragkifejezései az anyákból is szomorúságot vagy haragot kifejező érzelmi választ váltanak ki (Tronick, 1989). Ugyancsak kimutatták, hogy a csecsemő negatív affektusaira adott anyai reakciók között gyakran megjelennek játékosan eltorzított negatív érzelmkifejezések is (Malatesta és Izard, 1984).

A depressziós anyákkal és csecsemőkkel végzett kutatások (Cohn és mtsai, 1986, Bettes, 1988, Tronick és Field, 1986, Tronick, 1989) azt mutatják, hogy ilyen esetben csökken a kontingens affektív interakciók aránya, és az anya részéről több az intruzivitás és a negatív érzelmkifejezés. Továbbá, ezeknek a csecsemőknek érzelmszabályozása és későbbi kötődési biztonsága összefüggést mutat depressziós anyjuk érzelmi állapotával és viselkedésével (Field, 1994, Field és mtsai, 1988, Murray, 1992, Pickens és Field, 1993, Tronick, 1989, Tronick és Field, 1986).

Általában véve ezek az eredmények alátámasztani látszanak a pszichoanalitikus elméletalkotók elképzeléseit, akik már régóta fontos szerepet tulajdonítanak a korai érzelmi és személyiségfejlődésben az anyai tükrözésnek (pl. Bion, 1962, 1967, Kohut, 1971, 1977, Mahler és mtsai, 1975, Mahler és McDevitt, 1982, Jacobson, 1964, Kernberg, 1984, Winnicott, 1967). Ugyanakkor elmondható, hogy mindmáig nem született konkrét javaslat azon oksági mechanizmusok pontos természetére vonatkozóan, amelyek révén ezek a hatások megvalósulnak.

Összefoglalva: az imént áttekintett eredmények arra utalnak, hogy első életévük során a csecsemők *a)* veleszületett hajlandóságot mutatnak érzelmi állapotaik automatikus kifejezésére, *b)* érzékenyek a szemtől szembeni affektív kommunikáció kontingenciastruktúrájára, *c)* képesek megkülönböztetni egyes, alapérzelmeket indikáló motoros arc kifejezési mintázatokat, *d)* érzelmi önszabályozásukban nagymértékben függenek szüleik érzelmszabályozó interakcióitól, és *e)* affektív állapotaik és kialakulóban lévő önszabályozó reakcióik minőségét nagyban befolyásolják szüleik érzelmi kommunikációjának jellegzetességei.

Ugyanakkor az első életév vége felé több minőségileg új kommunikatív viselkedési képesség megjelenésének lehetünk tanúi, amelyek már az érzelmi tudatosság és kontroll egy új szintjének kialakulását, valamint az érzelmi állapotok megértésének és tulajdonításának kezdetét jelzik.

Az érzelemkifejezések fölötti akaratlagos kontroll egyik első jelét az elkerülő (A-típusú) csecsemők viselkedésében figyelhetjük meg egyéves korban az úgynevezett „idegen helyzet” vizsgálatban (Ainsworth, 1978). Ezek a csecsemők már képesek legátolni a szülőtől való rövid szeparáció által kiváltott negatív érzelmi állapotuk automatikus viselkedéses kifejeződését, annak ellenére, hogy negatív affektív (stressz) reakciójuk jelenléte egyértelműen kimutatható felgyorsult szívverésük (Sroufe és Waters, 1977), illetve megváltozott kortizolszintjük (Spangler és Grossmann, 1993) alapján. További evidenciák (Demos, 1986; Malatesta és mts., 1989) szintén arra utalnak, hogy a második életév folyamán már képes a csecsemő az arcizomzat akaratlagos kontrolljával bizonyos mértékű érzelmi állapot szabályozásra.

Az érzelmi viselkedés instrumentális önszabályozásának egy másik korai formájára utal az ún. „társas referálás” (*social referencing*) megjelenése az első év végén (pl. Campos és Sternberg, 1981; Klinnert és mts., 1983). Ebben a korban egyes csecsemők, akik kétértelmű helyzetben (pl. érdeklődést és félelmet egyszerre kiváltó) helyzetben találva magukat nem képesek dönteni több lehetséges válaszalternatíva között (pl. hogy átmásszanak-e anyjukhoz egy vizuális szakadék felett vagy se), a szülőre néznek és az annak arcán megjelenő érzelemkifejezés (pl. öröm vagy félelem) tartalma alapján irányítják viselkedésüket. A társas referálást mediáló mechanizmus természetét illetően több eltérő javaslat is született. Egyesek szerint e jelenség egyszerű operáns kondicionálást takar (Barresi és Moore, 1996; Gewirtz és Pelaez-Nogueras, 1992; Moore és Corkum, 1994). Ezzel szemben mások mellett érvelnek, hogy a társas referálás a csecsemő kialakuló tudatelméletének első jelei közé tartozik, s mint ilyen a szülő belső tudati állapotának (érzelmi attitűdjének) kikövetkeztetését és tulajdonítását igényli (Bretherton, 1991; Stern, 1985). Elképzelhető azonban az is, hogy az egyéves csecsemő – aki már jelentős tapasztalatokat szerzett a szülővel az érzelemregulatív tükröző interakciók terén – aktívan keresi a szülő érzelmtükröző reakcióját, amely a benne egymással versengő ellentétes érzelmek egyikét megerősítve azt dominanciára segíti, s ily módon megszünteti a csecsemő döntésképtelenségét. Ez utóbbi alternatíva érdekes esete lenne a szülői érzelmi kommunikáció instrumentális használatának az affektív önszabályozás terén.

Figyeljük meg továbbá, hogy a társas referálás egyidőben jelenik meg a csecsemőknél az intencionális kommunikáció több olyan új formájával, amelyekben megjelenik a másik figyelmi állapotának szándékos befolyásolására való képesség (Bates, 1979; Bretherton és Bates, 1979; Moore és

Corkum, 1994; Murphy és Messer, 1977; Tomasello, 1995). Ezek közé tartozik a mutató- és tekintetkövetés és az olyan „protodeklaratív” gesztusok, mint a tárgymegmutatás. Érdekfeszítő kérdés, hogy vajon az ilyen – a szülőnek címzett – protodeklaratív „kommentárok” együtt járnak-e informatív érzelemkifejező arcmimikával. Ez arra utalna, hogy a csecsemő már képes egy arci érzelemkifejezés akaratlagos aktivációjával a tárgyra irányuló érzelmi attitűdjének kommunikációjára, és így érzelemkifejező viselkedése nem korlátozódna többé affektív állapotainak automatikus megjelenítésére.

Spelke és munkatársai (1995) nemrégiben evidenciával szolgáltak arra is, hogy az első év végén a csecsemő már képes a másíknak tulajdonított érzelmi állapot alapján következtetéseket levonni annak várható viselkedésére nézve. Míg kísérletükben nyolc hónapos gyerekek még nem voltak képesek egy megfigyelt személy viselkedését elővételezni annak alapján, hogy az hova nézett és milyen érzelmet fejezett ki az arca, tizenkét hónaposok már kialakítottak ilyen jellegű elvárást. Ez az eredmény arra utal, hogy egyéves korban a csecsemő már nemcsak megkülönböztetni tudja más személyek eltérő érzelemkifejezéseit, hanem azok diszpozicionális tartalmát felhasználva következtetéseket is tudnak levonni a másik várható viselkedéséről.

Úgy tűnik tehát, hogy az első év végére a csecsemők már nemcsak érzelmi állapotban „lenni” vagy érzelmileg reagálni tudnak mások érzelemkifejezéseire, hanem már képesek másoknak érzelmi állapotokat tulajdonítani és ennek alapján várható viselkedésükre következtetni is. Ez arra utal, hogy ebben a korban a csecsemők már reprezentálni tudják legalább néhány alapérzelem diszpozicionális tartalmát, még hozzá kognitíve elérhető formában. Amellett kívánunk érvelni, hogy az érzelmek ilyen szintű reprezentációja minőségileg különbözik az alapérzelmek elsődleges szintű, implicit és procedurális reprezentációinak előhúrozott automatizmusaitól.

A szelf-állapotok reprezentációs szintjei: automatikus vs. kontrollált folyamatok

A kognitív lélektanban számos dichotómia (mint pl. a procedurális/deklaratív, az implicit/explicit, a tudattalan/tudatos, vagy az automatikus/kontrollált folyamatok közötti különbségtétel, ld. Shiffrin és Schneider, 1977; Karmiloff-Smith, 1992) jelzi, hogy az emberi tudatban az információ reprezentációja minőségileg különböző szinteken valósul meg. Az *automatikus*

folyamatok kifejezés olyan előhúrozott vagy túltanult viselkedésszerveződési struktúrákra utal, amelyekben az információ reprezentációja implicit módon, procedúrákba ágyazódva jelenik meg, s így nem hozzáférhető a tudat más reprezentációs rendszerei számára. Az ilyen automatizmusok merevek, perceptuálisan vezéreltek, és nem tudatosan működnek. Ezzel szemben a *kontrollált folyamatok* kifejezés akaratlagos és tudatos műveletekre utal, amelyek rugalmasak és módosíthatóak, magasabb szintű kognitív célok által vezérelhetőek és felülbíráhatják az automatizmusokat.

Ebben a keretben a csecsemő elsődleges érzelmeit veleszületett, előhúrozott, ingervezérelt, dinamikus viselkedési automatizmusoknak tekinthetjük, amelyek fölött a baba még nem rendelkezik akaratlagos kontrollal. Az érzelmek szabályozását elsősorban a gondozó végzi el, aki – a csecsemő automatikus érzelmkifejezéseit olvasva – azokra a megfelelő érzelmregulatív interakciókkal reagál. E szerint az elképzelés szerint az érzelmi állapotok önkontrollja csak akkor válik lehetővé, amikor kialakulnak azok a *másodlagos kontrollstruktúrák*, amelyek *a)* monitorozzák, detektálják és értékeli az organizmus elsődleges érzelmi állapotainak dinamikus változásait, és *b)* legátolják vagy módosítják az érzelmi reakciót, amennyiben az elővételezett automatikus affektív válasz veszélyeztetné a magasabb szintű kognitív célok teljesülését.

Ezért az elsődleges affektív állapotok önszabályozásának és akaratlagos kontrolljának előfeltétele, hogy a kontrollált folyamatok szintje folyamatosan értesüljön az organizmus diszpozicionális állapotváltozásairól, amelyek az automatikus folyamatok szintjén mennek végbe. Ebben az elméleti keretben tehát a tudatosan érzett érzelmeknek olyan *jelző funkciót* tulajdonítunk, amely informálja a tudatos, kontrollált folyamatok szintjét az organizmus automatikus folyamataiban beállt dinamikus állapotváltozásokról.

Ahogy az elsődleges érzelmi állapotok másodlagos reprezentációi kialakulnak, ez utóbbiak egy reprezentációs elaboratív folyamat tárgyai lesznek olyan tanulási folyamatok függvényeként, amelyek összekötik az érzelmi állapotokat az azokat kiváltó szituációk típusaival, illetve az érzelmi állapotokat követő tipikus viselkedéses következményekkel. Ezen a ponton az érzelmek diszpozíciós tartalma, amely a másodlagos reprezentációk részévé válik, már kognitív szinten hozzáférhető, és így alapját képezheti azon cselekvéspredikcióknak, amelyeket az érzelmi állapotok a másoknak vagy a szelfnek történő tulajdonítása során létrejönnek.

Az alábbiakban – a szülői érzelmtükrözés különböző fejlődés-lélektani funkcióinak taglalása során – javaslatot fogunk tenni arra, hogy az érzelem-

tükröző szülői viselkedés fontos oksági szerepet játszik a másodlagos érzelmreprezentációk kialakulásában az első életév során.

A szülői érzelmtükrözés szociális biofeedback modellje

A fentiekben amellet érveltünk, hogy a csecsemő kezdeti állapotában még nem érzékeli tudatosan az érzelmi állapotok által aktivált belső ingerjegyeket, vagy legalábbis az ilyen ingerjegyek még nem alkotnak olyan kategoriális csoportokat, amelyeket különálló érzelmi állapotokként percipiálhatna a baba. A következőkben arra teszünk javaslatot, hogy a csecsemő érzelmkifejező viselkedésének ismételt külső megjelenítése az érzelmtükröző szülő által alapvető „tanító” funkciót lát el, amely egyrészt a releváns belső állapotjegyekre való fokozatos szenzitizációhoz vezet, másrészt pedig létrehozza azon belső ingerjegyek megfelelő csoportosításainak azonosítását, amelyek megfelelnek a csecsemő kategoriális érzelmi állapotainak. E folyamat eredményeképpen a csecsemő képessé válik tudatosan érzékelné a kategoriális érzelmi állapotokat jelző megkülönböztető belső ingerjegyeket és ily módon detektálni és reprezentálni saját diszpozicionális érzelmi állapotait.

Ezen a ponton felmerül a kérdés: milyen módon vezethet el a csecsemő érzelmi állapotával kontingens és annak megfelelő külső érzelmkifejezés ismételt prezentációja – korábban tudatosan nem észlelhető – belső affektív állapotra való érzékenységhez és annak felismeréséhez? Továbbá: létezik-e bármilyen empirikus evidencia a belső állapotokra való érzékenység ilyen típusú külső indukciójára?

Úgy gondoljuk, valóban létezik egy érdekesítő és jól dokumentált pszichológiai jelenség, amely igen erős családi hasonlóságot mutat jelen hipotézisünkkel, ez pedig nem más, mint a *biofeedback tréning* módszere (pl. Miller, 1969, 1978; Dicara, 1970). Mint tudjuk, az ilyen vizsgálatokban egy – tudatosan eredetileg nem észlelhető – belső állapot (mint például a vérnyomás) változásait folyamatosan mérik, és ezen változásokat egy velük kovariáló külső inger formájában közvetlenül percipiálhatóvá teszik a személy számára. A belső állapot változásait reprezentáló kontingens külső inger ismételt bemutatásának eredményeképpen a személy előbb-utóbb *érzékennyé válik* a belső inger változásaira, illetve – egyes esetekben – a fölötte való *akaratlagos kontroll* is kialakul, s ezen képességek fennmaradnak az együtt járó külső inger elmozdítása után is.

Feltevésünk szerint a szülői érzelmtükrözés és a biofeedback tréning szenzitizációs hatását egy és ugyanaz a pszichológiai mechanizmus közvetíti. Javaslatunk tehát az, hogy a szülői érzelmtükrözés egyfajta *természetes szociális biofeedback tréningként* funkcionál a csecsemő korai érzelmi fejlődésében. Amellett fogunk érvelni, hogy az érzelmtükrözés és a biofeedback tréning hatásáért felelős percepció mechanizmus nem más, mint a válasz–inger kontingenciák detekciójára illetve a percipiált kontingencia maximalizálására specializálódott *kontingenciadetekciós modul* (Gergely és Watson, 1998; Watson, 1972, 1979, 1985, 1994; ld. még Lewitcka, 1988). Mielőtt azonban a fenti hipotézist részletesebben kifejtenénk, foglaljuk össze röviden a kontingencia detekciós mechanizmusról, illetve annak a csecsemő korai fejlődésében betöltött szerepéről szóló eddigi ismereteinket.

Kontingenciadetekció és -maximalizálás a csecsemőkorban

Watson (1972, 1979, 1985, 1994) számos kísérletben kimutatta egy igen korai (és minden valószínűség szerint veleszületett) komplex perceptuális tanulási mechanizmus létezését, amely a válaszok és ingerek kontingens kapcsolatának feltételes valószínűségi szerkezetét analizálja. Így például két hónapos csecsemőknél megfigyelte, hogy a lábrúgás gyakorisága megnövekedett, amennyiben ez a válasz egy kontingens ingereseményhez (egy, a csecsemő ágya felett elhelyezett mobil megmozdulásához) vezetett, de ilyen növekedés nem volt észlelhető akkor, amikor a csecsemők egy hasonló, de nem válaszkontingens eseményt tapasztaltak (Watson, 1972). Továbbá, a csecsemők a mobil mozgása feletti kontingens kontrolljuk detekciójával egy időben mosolyogni és gügyögni kezdtek, tehát szociális válaszokat adtak. Ezek az eredmények azt igazolják, hogy már igen fiatal csecsemők is képesek a saját válaszaik és külső ingeresemények közötti kontingens kapcsolatok detekciójára, és az ezáltal generált oksági kontroll élménye pozitív arousalt indukál bennük.

Bahrck és Watson (1985) preferenciális nézési paradigmát alkalmazva kimutatta, hogy három és öt hónapos csecsemők képesek különbséget tenni saját lábmozgásuk tökéletesen kontingens képe (amelyet az egyik oldalon előttük elhelyezett tévémonitoron figyelhetek meg: élő video feedback) és nem kontingens képe (amely a másik oldalon előttük elhelyezett monitoron jelent meg: késleltetett video feedback) között. Ez az eredmény arra

utal, hogy a válaszinger kontingenciák detekciójára szolgáló percepciók mechanizmus lehetővé teszi a csecsemő számára saját (test)szelfjének detekcióját és a külvilágtól való elkülönítését. Érdekes módon a fiatalabb, három hónapos csecsemők inkább nézték lábmozgásuk teljesen kontingens képét (élő feedback), míg az öt hónaposokból az ilyen tökéletes válaszinger kontingencia averziót váltott ki. E hatás természetét tovább kutatva Watson egy sor kísérletben (lásd Watson, 1994) kimutatta, hogy 3 hónapos kor után a magas, de nem tökéletes válasz–inger kontingenciákat preferálják, amelyek természetes környezetben az olyan szociális tárgyakkal való interakciókat jellemzik, mint amelyet egy, a csecsemőre ráhangolódó „elég jó” anya nyújt. Ez az eredmény – együtt annak kimutatásával, hogy a magas fokú kontingens kontroll detekciója szociális válaszokat, pl. mosolygást hív elő – arra utal, hogy a kontingencia detekció a szociális tárgyak korai azonosításának alapmechanizmusaként is funkcionálhat, és hozzájárulhat a korai kötődés kialakulásához (Watson, 1972, 1985).

Hogyan működik a kontingenciadetekciós mechanizmus? Watson (1979, 1994) evidenciákkal szolgál arra nézve, hogy a kontingenciadetekciós modul két egymástól független almechanizmust tartalmaz, amelyek a kontingens válaszinger események feltételes valószínűségi szerkezetének különböző aspektusait elemzik: az egyik – amelyet „elégességési indexnek” nevezünk – időben előre néz és azt regisztrálja, hogy mi a feltételes valószínűsége annak, hogy egy adott ingeresemény egy adott válasz kiadását követően létrejöjjön, míg a másik – amelyre mint „szükségességési indexre” utalunk – időben visszafelé tesztl, megállapítva annak feltételes valószínűségét, hogy egy adott ingereseményt megelőzőtt egy adott válasz kibocsátása.

Illusztrációként képzeljünk el egy helyzetet, amelyben a csecsemő jobb lábára egy spárgát kötünk, melynek másik végét egy mobilhoz erősítjük. Így bármikor, amikor a csecsemő jobb lábával rúg, a mobil megmozdul. Nyilvánvaló, hogy annak feltételes valószínűsége, hogy a csecsemő lábrúgása a mobil megmozdulásához vezet: 1,00 (elégességési index). Amennyiben a mobil mindig megmozdul, amikor a csecsemő rúg, de soha nem mozdul meg anélkül, hogy a baba rúgna (ami a szükségességési indexet szintén 1,00-es értékre állítja), a csecsemő tökéletesen kontrollálja a mobil mozgását.

Képzeljük el azonban, hogy a mobil mozgásainak felét a fel-feltámadó szél okozza, vagy mondjuk a kísérletvezető, akinek kezében szintén van egy spárga, ami a mobilhoz van kötve. Ebben az esetben az időben visszafelé tesztelés – amely azt figyel, hogy megelőzte-e lábrúgás a mobil meg-

mozdulását – csupán 0,5 értékű feltételes valószínűséget fog jelezni (szükségességi index), míg az elégségességi index továbbra is 1,00-es értéket mutat. Így, noha a csecsemő válasza továbbra is százszázalékos hatékonysággal bír az ingeresemény kiváltását illetően, a baba kontrollja a mobil mozgása felett mégiscsak csökken. Figyeljük meg, hogy az ilyen jellegű helyzet igencsak tipikus a csecsemő és szociális környezete közötti viszonyra nézve: még a legodaadóbb anya sem képes felvenni gyermekét (ingeresemény) minden egyes alkalommal, amikor a csecsemő sírni kezd (válasz, ily módon redukálva az elégségességi indexet); és ugyancsak lesznek alkalmak, amikor az anya felveszi a csecsemőt annak ellenére, hogy az utóbbi nem sírt (ez pedig a szükségességi indexet csökkenti).

Még egy további információra van szükségünk a kontingenciadetekciós mechanizmus működését illetően, mielőtt visszatérhetünk az érzelmetükrözés problematikájához. Watson (1979) amellet érvel, hogy amennyiben a kontingens kontroll mértékének két indexe eltérő értéket mutat, mindig lehetséges, hogy a csecsemőnek nem sikerült azonosítania az ingeresemény feletti kontrolljának valóságos mértékét. Képzeljük el például, hogy a válasz kategória, amelyet a csecsemő tesz a „bármelyik lábammal való rúgás”. Tételezzük fel azonban, hogy a mobil csupán a csecsemő jobb lábához van rögzítve, s ily módon csak akkor mozdul meg, ha a csecsemő a jobb lábával rúg: más körülmények között a mobil mozdulatlan marad. Feltéve, hogy a csecsemő egyforma gyakorisággal rúg mindkét lábával, arra a következtetésre fog jutni, hogy lábrúgása csupán az alkalmak felénél mozditja meg a mobilt, ami az elégségességi indexet a 0,5-ös értékre állítja. A szükségességi index azonban az 1,00-es értéket fogja felvenni, mivel minden egyes mobil mozgást megelőz egy (jobb) lábrúgás.

Ily módon, amennyiben a szükségességi index értéke meghaladja az elégségességi index értékét, mindig lehetséges, hogy a megfigyelt válaszosztály túl széles, és annak leszűkítésével a csecsemő felfedezheti, hogy valójában erősebben kontrollálja az ingereseményt, mint azt előzőleg felmérte. Fenti példánkban, amennyiben a csecsemő stratégiát változtat és leszűkíti a vizsgált válaszkategóriát a „jobb lábbal való rúgásra”, ezzel sikerülni fog feltornásznia az elégségességi index mértékét annyira, hogy a két index egyenlő értéket fog mutatni, azt jelezve, hogy a csecsemő jobb lábrúgásaival teljes mértékben kontrollálja a mobil mozgását. Általában véve: bármikor, ha a szükségességi index értéke meghaladja az elégségességi index mértékét, jó stratégia a csecsemő számára a vizsgált válaszkategória *leszűkítése* arra, hogy felfedezze az ingeresemény feletti kontingens kontrolljának maximális érté-

két (kontingenciamaximalizálás). (Figyeljük meg, hogy ez a stratégia az el-
lentétes irányban szintén működik: amennyiben az elégségességi index ma-
gasabb a szükségességi index mértékénél, ahhoz, hogy a kontingenciát maxi-
malizálja, a csecsemőnek ki kell tágítania a vizsgált válaszosztály határait.)

Watson (1979) amellett érvel, hogy a csecsemő valóban alkalmazza ezt
az igencsak szofisztikált kontingenciamaximalizáló stratégiát aktívan kísér-
letezve azzal, hogy válaszkategóriáit leszűkíti vagy kiterjeszti annak függ-
vényében, hogy milyen irányú egyenlőtlenséget mutat a kontingenskontroll
elégségességi, illetve szükségességi indexe. Az az eredménye, hogy a vá-
laszadás gyakorisága akkor a legmagasabb, amikor mind az elégségességi,
mind a szükségességi index értéke elég magas és *egyenlő*, alátámasztani lát-
szik a fenti hipotézist. Ez azért lehet így, mert ha megemeljük a két index
relatív értékének bármelyikét (s ezáltal egyenlőtlenséget hozunk létre köz-
tük), ez a válaszadás gyakoriságának redukciójához fog vezetni, mivel – a
kontingenciamaximalizálás stratégiáját követve – a csecsemő vagy bevezet
egy új, versengő választ (a válaszosztály kiszélesítésének érdekében), vagy
pedig leszűkíti a vizsgált válaszkategóriát (például kevésbé élénken vagy
csak részlegesen válaszolva). (A kontingenciadetekciós és -maximalizációs
modell további részleteihez, illetve az azt alátámasztó evidenciákhoz lásd
Watson, 1972, 1979, 1994; továbbá Lewitcka, 1988).

Kontingenciadetekció mint a biofeedback-tréning és a szülői érzelmetükrözés közös mechanizmusa

Javaulatunk szerint a fent vázolt kontingenciadetekciós mechanizmus
egyik funkciója abban áll, hogy mediálja a belső állapotjegyekre való
szenzitizációt, amely a biofeedback tréning eredményeképpen létrejön
(Miller, 1969, 1978; Dicara, 1970). A biofeedback esetében a személyt arra
instruálják, hogy próbáljon egy belső (cél)állapotára (pl. a vérnyomására)
figyelni, miközben annak változásai kontingens kapcsolatban állnak egy
külső ingermegfelelő megjelenésével vagy eltűnésével. Az így monitorozott
belső (cél)állapot módosulásai egy sor további változást eredményeznek a
személy belső (interoceptív és proprioceptív) állapotaiban és esetleg perifé-
riális, külsőleg percipiálható állapotváltozásokhoz is vezethetnek. Figyeljük
meg, hogy ezeknek a belső és külső ingereknek a halmaza nem csak az őket
okozó belső (cél)állapottal lesznek kontingens kapcsolatban, hanem az ez
utóbbival kovariáló külső feedback ingerrel is.

Tételezzük fel, hogy amikor csak a külső feedback inger megjelenik, a személy kontingenciadetekciós mechanizmusa beindítja az időben visszafelé irányuló kontingenciaanalízist (szükségességi index) olyan belső állapotváltozásokat és viselkedéses válaszokat keresve, amelyek aktívak voltak nem sokkal a „tanító” inger, azaz, a külső biofeedback inger megjelenése előtt. Ugyanakkor a kontingenciadetekciós mechanizmus másik komponense az időben előre nézve szintén monitorozni kezdi a figyelt belső és külső ingerek halmazának kontingens hatásait (szükségességi index), azt tesztelve, hogy aktivációjuk milyen mértékben prediktálja a külső biofeedback inger megjelenését. A kontingenciamaximalizációs stratégiának megfelelően a rendszer fokozatosan növelni vagy csökkenteni fogja a megfigyelt belső és külső állapotjegyek azon halmazát, amelyet a vizsgált belső (cél)állapottal asszociál. E folyamat eredményeképpen a kontingenciadetekciós mechanizmus előbb-utóbb azonosítani fogja azoknak a belső és külső állapotjegyeknek a halmazát, amelyek a legmagasabb fokú kontingens variációt mutatják a külső biofeedback ingerrel és – ennél fogva – az azzal kovariáló belső (cél)állapottal is. Így a személy idővel perceptuálisan érzékennyé válik azon (belső és külső) állapotjegyekre, amelyek együttes jelenléte jelzi a belső (cél)állapot megváltozását, és megtanulja csoportosítani őket. Ennek folytán válik lehetővé a belső (cél)állapot változásainak detekciója és önattribúciója.

Hipotézisünk értelmében hasonlóképpen mediálja a kontingenciadetekciós mechanizmus azt a szülői érzelemtükrözés indukálta folyamatot is, melynek eredményeképpen a csecsemő kategoriálisan csoportosítja és perceptuálisan érzékennyé válik az érzelmi állapotokat indikáló ingerjegyekre. Egy adott érzelmi állapot aktivációja a csecsemőnél kétfajta automatikus ingerkövetkezésménnyel jár: (a) egyrészt jellegzetes belső fiziológiai állapotváltozásokat eredményez, (b) másrészt pedig kioldja az adott érzelmet automatikusan megjelenítő arckifejezéseket és vokális viselkedéses gesztusokat. Ezen érzelemlifejező viselkedések aktivációja pedig egy sor további olyan belső (proprioceptív) ingerületet indukál, melyek ily módon kontingens variációt mutatnak a belső érzelmi (cél)állapottal.

Tény persze, hogy az egyes ingerjegyek, amennyiben csak önmagukban tekintjük őket, relatíve alacsony fokú prediktív validitást fognak mutatni a belső (cél)állapot tekintetében, mivel ezek az ingerjegyek gyakran más belső állapotok megjelenésekor is aktiválódnak. Ugyanakkor van evidenciánk (Ekman és mtai., 1983, Ekman, 1992; Izard és Malatesta, 1987) arra nézve, hogy létezik egy sor alapérzelem, amelynek jelenléte egyrészt belső állapotjegyek megkülönböztethető sajátos mintázatának aktivációját ered-

ményezi, másrésről pedig az érzelmkifejező viselkedéses jegyek ugyan-csak jellegzetes konfigurációját oldja ki. Ezért ezeknek a belső és külső jegyeknek a kombinációja együtt igen erős indikációval szolgál a megfelelő érzelmi állapot jelenlétére nézve. Ugyanakkor, korábbi feltételezésünk értelmében kezdeti állapotában a csecsemő még nem érzékeli tudatosan a belső állapotjegyek eme kategoriális csoportjait. Így ahhoz, hogy képessé váljon detektálni és önmagának tulajdonítani saját érzelmi állapotait, először szenzitizálnia kell a releváns belső állapotjegyekre és egy kategoriális csoportba kell foglalnia azokat, amelyek együtt járnak az adott diszpozicionális állapottal. A jelen hipotézis szerint ezt a tanulási folyamatot teszi lehetővé a szülő azáltal, hogy a csecsemő állapotával kontingens külső biofeedback ingerléssel szolgál a baba érzelmkifejezéseit tükröző empatikus, ráhangolódó viselkedések formájában.

Elképzelésünk szerint tehát a szülő, aki (szemben a kisbabával) képes olvasni és értelmezni a csecsemő belső érzelmi állapotait kifejező vokális, poszturális és arcon megjelenő gesztusait, érzelemszabályozó interaktív viselkedéseinek részeként érzelmtükröző kifejezéseivel ismételten külsőleg megjeleníti azokat a csecsemő számára. Ezt az interaktív folyamatot úgy tekinthetjük, mint az instrukciós tanítás egy intuitív formáját, amelyben a „tanító” funkciót a szülő érzelmreflektív gesztusainak ismételt prezentációja látja el, amelynek megjelenése együtt jár a csecsemő megfelelő diszpozicionális érzelmi állapotának aktivációjával.⁵

⁵ Nemrégiben figyeltünk fel arra, hogy a tudatfilozófus Dennett (1991) – a pszichológusoknak címzett eredeti javaslatai egyikeként – egy, a mi hipotézisünkhöz sok szempontból hasonló ötlettel állt elő arra nézve, hogy hogyan lehetne egyfajta biofeedback tréning segítségével visszaállítani az ún. „vaklátásban” szenvedő agysérült páciensek perceptuális tudatosságát. Az okcipitális agyi területek sérülésének következtében az ilyen páciensek (lásd Weiskrantz, 1986) ugyan elvesztik látómezőjük egy részére vonatkozó tudatos érzékelésük képességét, de – kényszerített találgatási helyzetben – mégis a véletlennél szignifikánsan jobban képesek beszámolni a vakterületen megjelenített vizuális ingerek bizonyos jellegzetességeiről. Mindazonáltal csak akkor képesek a nem tudatos vizuális információt válaszaikban ily módon felhasználni, ha a kísérletvezető jelzi számukra, hogy mikor találgassanak. Dennett javaslata az, hogy tanítsuk a vaklátó pácienseket arra, hogy „találják ki, hogy mikor találgassanak”, mégpedig úgy, hogy külső biofeedback ingerrel jelezzük nekik, hogy mikor vannak (nem tudatos) informált állapotban, melyben a sikeres találgatás lehetővé válik számukra. Dennett (332 o.) szerint nincs kizárva, hogy egy ilyen „biofeedback mankó” kezdeti használatát követően a vaklátók egy idő után megtanulják kitalálni, hogy mikor tudnak sikeresen találgatni. Ha ez így lenne – spekulál Dennett – akkor az is elképzelhető, hogy a vaklátókban kialakulna egyfajta tudatosság is arról, hogy mikor vannak vizuálisan informált

Így, feltételezésünk szerint a csecsemő – a szülő érzelmtükröző kifejezését percipiálva – alkalmazni kezdi a kontingenciadetekciós algoritmust időben visszafelé tesztelve (szükségességi index), hogy azonosítsa azokat a belső és viselkedéses válaszejegyeket, amelyek megelőzték a szülői érzelme-reflektív viselkedést. Ugyanakkor szintén elkezd megvizsgálni a belső és viselkedéses jegyek tesztelt csoportját időben előretekintve is (elégségességi index), hogy megállapítsa azok prediktív erejét a szülői célviselkedésre vonatkozóan. Ezek után a kontingenciadetekciós mechanizmus – a kontingencia-maximalizálási stratégiát (Watson, 1979) követve – összehasonlítja az elégségességi, illetve a szükségességi index által regisztrált kontingens kontroll fokát, és ennek függvényében kiszélesíti vagy redukálja a vizsgált válaszejegyek halmazát aszerint, hogy a kontingens kontroll két indexe közötti esetleges egyenlőtlenség milyen irányú. E folyamat elvezet a belső ingerek és viselkedéses jegyek azon csoportjának azonosításához, amelyek összesített predikciós értéke a szülői érzelmtükröző viselkedés feletti legmagasabb fokú kontingens kontrollt jelzi. Továbbá, mivel a szülő érzelme-reflektív gesztusai együtt járnak a szülő által a csecsemőnek tulajdonított belső diszpozicionális érzelmi állapot jelenlétével, a kontingenciaelemző folyamat által egy kategóriába sorolt állapot- és viselkedéses jegyek csoportja szintén megfelelést fog mutatni a csecsemő érzelmi állapotával.

A szülői érzelmtükrözés szerepe a csecsemő érzelmi állapotainak közvetlen szabályozásában

Az érzelmtükröző szülői viselkedések funkciójára vonatkozó elképzelések között általában központi szerepet kap az a nézet, mely szerint az ilyen empatikus szülői megnyilvánulások szerepet játszanak a csecsemő érzelmi állapotainak közvetlen szülői szabályozásában. Mivel ez a kijelentés első hallásra sokak számára magától értetődőnek tűnhet, érdemes lesz röviden megvizsgálnunk néhány olyan megfigyelést, amelyek fényében a fenti nézet legalábbis megkérdőjelezhetővé válhat. Így például lehetséges amellest érvelni, hogy csupán abból, hogy az empatikus érzelmtükröző gesztusok a

(5. folyt.) állapotban. Saját szavaival: a páciens „nem csak, hogy informálttá válik a fény mozgását illetően, de rá is eszmél arra, hogy informálttá vált... azaz egy másodszintű gondolata lesz arról, hogy éppen egy elsőszintű gondolata volt” (332–333 o.).

szülői érzelemszabályozó interakciók közben jelennek meg, még nem következik egyértelműen, hogy valóban oksági szerepet játszanak a kívánt érzelmi állapotváltozás létrehozásában. Végül is az érzelmtükrözéses gesztusok egy sor olyan egyéb szülői viselkedésbe ágyazva jelennek meg (mint például a fizikai kontaktus, simogatás, ölelés, vokális ingerlés, vagy az irritáló ingerforrástól való elfordítás), amelyeknek az érzelmtükrözéstől függetlenül is nyilvánvaló érzelemszabályozó hatása van. Továbbá az is ellentmondásosnak tűnhet egyesek számára, hogy egy, a szülő arcán megjelenő *negatív* érzelmekifejezés (még akkor is, ha a csecsemő szabályozandó érzelmi állapotát tükrözi) a csecsemő negatív állapotának csökkenéséhez, nem pedig eskalációjához vezethet. Ilyen érvek alapján meggyőzőnek tűnhet az a nézet, mely szerint a szülői érzelmtükrözésnek valójában nincs is közvetlen oksági szerepe a csecsemő érzelemszabályozásában. Ebből a szempontból nézve a szülői érzelmtükröző gesztusok a csecsemő érzelmi állapotával való empatikus szülői identifikáció melléktermékének tekinthetők. Az ilyen érzelmi azonosulás vezet el a csecsemő állapotát valóban szabályozó szülői viselkedések (mint pl. az ölelés vagy ringatás) kioldásához, míg az ezekkel együtt járó empatikus érzelmi tükrözéses reakciók nem játszanak funkcionális szerepet az állapot szabályozás létrejöttében.

A fenti érvek ellenére a következőkben mégis amellet fogunk érvelni, hogy az érzelemszabályozó szülői interakciók során megjelenő érzelmtükröző szülői reakciók jelentős szerepet játszanak a csecsemő érzelmi állapotának adaptív megváltoztatásában. Mint látni fogjuk, a szülői érzelmtükröző gesztusok értelmezését mediáló kontingenciadetekciós és kontingencia-maximalizálási folyamat több módon is közvetlenül hozzájárulhat a szülői interakciók érzelemszabályozó hatásához.

Először is figyeljük meg, hogy a szülői érzelmtükröző gesztusok nem kísérik folyamatosan a csecsemő negatív érzelmekifejező viselkedéseit. Inkább arról van szó, hogy a szülő időről időre rövid empatikus ráhangolódsai során egy-egy érzelmtükröző gesztussal mintegy „bekapcsolódik” a csecsemő negatív érzelmi állapotába, amit aztán (váltakozó hosszúságú) szünet követ, mielőtt az újabb empatikus érzelmreflektív gesztus megjelenne. (Természetesen a tükrözési szünet alatt a szülő továbbra is folytathatja egyéb érzelemszabályozó aktivitásait, például a simogatást, ringatást vagy a beszédet.) A tükröző aktusok eme ciklikus idői eloszlása valószínűleg az egy másik személy érzelmi állapotával való empatikus identifikáció folyamatának természetes következménye: az empatikus érzelmekifejezések általában rövid kommunikatív gesztusok, nem pedig folyamatos állapotkifejezések.

Ugyanakkor a tükröző interakciók ebből következő idői szaggatottságának érdekes következményei vannak a kontingenciaanalízis szempontjából.

Tételezzük fel, hogy a kontingenciadetekciós mechanizmus éppen időben visszafelé teszteli annak feltételes valószínűségét (szükségességi index), hogy a csecsemő egyes érzelmi állapotjegyei megelőzik a szülői érzelmtükröző gesztus megjelenését. Nyilvánvaló, hogy a szükségességi index igen magas kontingenciaértéket fog jelezni, mivel az empatikusan ráhangoló szülő általában csak olyankor fog érzelmtükröző gesztusokat megjeleníteni, amikor a megfelelő negatív érzelmi állapot valóban megjelenik a csecsemő érzelmi viselkedésében. Ugyanakkor, amennyiben a kontingenciadetekciós mechanizmus időben előrenézve tesztel (elégességi index), hogy megállapítsa annak feltételes valószínűségét, hogy a csecsemő érzelmi reakcióit követően megjelenik-e a szülő érzelmtükröző gesztusa, az elégességi index csak jóval alacsonyabb fokú kontingens kontrollt fog jelezni, mivel a tükrözési szünetek idején megjelenő érzelmkifejezéseket nem fogja követni a szülő empatikus érzelmtükröző viselkedése. Összefoglalva tehát: egy empatikus, a csecsemő állapotaira ráhangoló szülő esetén – az érzelmtükröző szülői viselkedések ciklikus idői megoszlásának következményeképpen – az elégességi index jelentősen alacsonyabb fokú kontingens kontrollt fog mutatni, mint a szükségességi index.

A kontingenciamaximalizálási hipotézis (Watson, 1979) értelmében amennyiben a szükségességi index magasabb, mint az elégességi index, a csecsemő *redukálni fogja* saját válaszainak vizsgált osztályát annak érdekében, hogy megállapítsa, hogy ezáltal közelíteni tudja-e a két index értékét egymáshoz, ily módon felfedezve a szülői érzelmtükröző gesztusok fölötti kontingens kontrolljának valódi értékét. Figyeljük meg, hogy ennek következtében csökkenteni fogja érzelmi válaszainak halmazát, illetve azok megjelenítésének gyakoriságát és relatív intenzitását. Így a szülői érzelmtükröző gesztusok feletti kontingens kontroll maximális fokának felfedezésére irányuló törekvés eredményeképpen *bekövetkezik a csecsemő negatív érzelmkifejező viselkedései gyakoriságának és intenzitásának redukciója*, ami a negatív érzelmi állapot szabályozásához (mérsékléséhez) vezet.

A csecsemő kontingenciaanalízisének eredményeképpen létrejött affektusszabályozás másik forrása a szülői érzelmtükröző megnyilvánulások kontrollálásával és létrehozásával kapcsolatos *oksági hatékonyság* élménye. Mint már láttuk, van rá bizonyíték (Watson, 1972, 1994), hogy a magas szintű kontingens kontroll észlelése pozitív arousalt indukál a csecsemőkben (s így pozitív szociális válaszokat, pl. mosolygást, gügyögést vált ki belőlük).

Egyben az is megfigyelhető (Watson, 1979), hogy a csecsemők motiváltak arra, hogy viselkedésük módosításával (kontingenciamaximalizálási stratégia) rátaláljanak kontingens kontrolljuk tényleges szintjére. Így a szülő érzelemtükröző viselkedése fölötti kontingens kontroll észlelése pozitív affektust vált ki a csecsemőből, ami reciprok gátláson keresztül várhatóan tovább csökkenti a csecsemő negatív érzelmi állapotát.

A fentebb bemutatott kontingenciaészlelés és -maximalizálás komplex folyamatának további érdekes jellegzetessége, hogy a csecsemő a bekövetkezett érzelemszabályozást úgy fogja átélni, mint aminek *ő maga az aktív létrehozó ágense*. Azzal párhuzamosan, hogy oksági hatékonyságot él át saját belső érzelmi állapota externalizált megjelenítésében (azaz a felnőtt érzelemtükröző gesztusainak kiváltásában), egyben azt is észleli, hogy negatív affektív állapotában pozitív irányú változás jött létre. Ennélfogva feltételezhető, hogy a szülői érzelmi tükrözés útján létrehozott sikeres érzelemszabályozó interakciók szolgáltatják azt a tapasztalati háttérrel, amelynek alapján a *szelf mint önszabályozó ágens* élménye kialakul.⁶ Más szavakkal: feltételezhető, hogy az érzelemszabályozó tükrözéses interakciók szolgáltatják azt az eredeti alaphelyzetet a csecsemő számára, amelyben megtanulhatja, hogy belső érzelmi állapotainak kívülre helyezésével, külső megjelenítésé-

⁶ Ebből a szempontból nézve érdekes egymással szembeállítani a szülői érzelmi tükrözés útján és más (esetleg ugyanolyan hatékony) szülői stílussal megvalósított érzelemszabályozó interakciókat, mint például az ún. „felrázó megnyugtatást” (*disruption soothing*). Ezt a fajta érzelemszabályozást akkor tapasztaljuk, amikor a szülői viselkedés a csecsemőből hirtelen valamilyen intenzív, a szabályozni kívánt eredeti negatív érzellemmel ellentétes érzelmet vált ki, például azáltal, hogy a babát feldobálják a levegőbe vagy csiklandozzák. Mivel az ilyen típusú érzelemszabályozás közben a csecsemőnek nincs kontingens kontrollja a benne létrejövő állapotváltozás fölött, ezért valószínű, hogy azt nem mint aktív ágens éli át, hanem passzívan elszenvedett, kívülről kiváltott érzelemváltozásként tapasztalja meg. Egy további érdekes különbség a „felrázó megnyugtatás” és a tükrözéssel megvalósított megnyugtatás között az átélt állapotváltozás feletti oksági kontroll forrásával (*locus of causal control*) kapcsolatos. A tükrözéssel létrehozott megnyugtatásnál a csecsemő *belső* oksági kontrollt érzékel, mivel – az állapotváltozás fölötti kontingens kontrollja következtében – ágensként aktív oksági hatékonyságérzést él át. Ezzel szemben a „felrázó megnyugtatás” esetében a csecsemő a saját állapotváltozása feletti kontroll forrását egy *külső* ágensnek vagy eseménynek fogja tulajdonítani. Ennek alapján megkockáztathatónak tűnik az a feltételezés, hogy ha csecsemőkorban valakit rendszeresen a megnyugtatásnak vagy az egyik vagy a másik formájában részesítenek, akkor ezen korai élmények befolyásolhatják az oksági forrás tulajdonításban (belső, ill. külső kontroll) később megjelenő kognitív attribúciós stílusbeli egyéni különbségeket is, amit a „locus of control” irodalom jól dokumentál (Rotter, 1966).

vel sikeresen képes szabályozni saját affektív impulzusait. Míg ezen a kezdeti szinten a folyamat megvalósulásához az externalizáció közegeként alapvető fontosságú szerepet tölt be az érzelmtükröző szülő, később a szimbolikus mintha-játékban a gyerek már szülői mediáció nélkül is képes belső állapotainak kívülre helyezett változatát létrehozni.⁷

A szülői érzelmi tükrözés reprezentációs vonatkozásai: a „jelöltségi” hipotézis

Fordítsuk most a szót a szülői érzelmi tükrözéses interakciók természetének egy másik sajátosságára. Az állapotszabályozó interakciók során megjelenő szülői érzelmi tükrözés egyik legérdekesebb – és első látásra némileg paradoxnak tűnő – vonása az, hogy a negatív érzelmi állapotban lévő babának a szülő maga is egy *negatív* érzelmkifejezést mutat be, miközben egyben sikeresen meg is nyugtatja a csecsemőt. Hogyan értelmezi a baba a szülő negatív érzelmkifejezését, és hogy lehetséges, hogy egy negatív érzelmi megnyilvánulás bemutatása adaptív módon hozzájárul a csecsemő érzelmi állapotának pozitív irányú megváltoztatásához?

Korábban már kifejtettük, hogy a csecsemő az érzelmkifejező gesztusok diszpozicionális tartalmát először úgy sajátítja el, hogy megfigyeli másoknál az érzelmkifejezések viselkedéses következményeit. Tételezzük fel, hogy a csecsemő már kialakította ily módon egy adott érzelmkifejezés diszpozicionális jelentésének reprezentációját. Amennyiben a szülő az érzelmszabályozó interakciók során a megfelelő érzelmet kifejező tükröző választ ad, ez nyilvánvalóan magában rejt az érzelm téves tulajdonításának veszélyét. A csecsemő ti. feltételezhetően felismeri a szülő érzelmtükröző viselkedése által kifejezett érzelm tartalmát, de vajon honnan tudja, hogy ez a kifejezés a saját maga – és nem a szülő – érzelmi állapotára vonatkozik? A tükrözött érzelm téves, azaz a szülőnek történő tulajdonítása különösen problematikus lenne olyan esetekben, amikor az érzelmszabályozó interakciók során a csecsemő valamely *negatív* érzelmi állapotát, mondjuk, haragját vagy félelmét tükrözi a szülő. Amennyiben a csecsemő a szülő által kifejezett negatív érzelmet téve-

⁷ Ennek az elképzelésnek, valamint az érzelmszabályozó szülői tükrözés és a szimbolikus mintha-játékkal megvalósuló érzelmi önszabályozás képességének megjelenése közötti fejlődési kapcsolatra irányuló hipotézisnek részletesebb kifejtését ld. Gergely (1995 a, b).

sen a szülőnek tulajdonítaná, akkor saját negatív érzelmi állapota, ahelyett, hogy csökkenne, minden bizonnyal fokozódna, mivel egy félelemteli vagy haragos szülő látványa egyértelműen riasztó (és ha rendszeresen megjelenik, traumatikus, lásd Main és Hesse, 1990) a csecsemő számára.

A kérdés tehát a következő: honnan tudja a csecsemő, hogy az a diszpozicionális állapot, amire a másikon percipiált tükröző érzelmkifejezés referál, valójában a saját érzelmi állapotának felel meg, s nem pedig a szülőének, akinek az arcán az érzelmkifejezés megjelenik? Más szavakkal: hogyan érti meg a csecsemő, hogy a szülői érzelmtükröző kifejezés egy *speciális referenciális tulajdonsággal* bír, amennyiben az a baba érzelmének reflektációja, nem pedig a szülőé? A következőkben amellet fogunk érvelni, hogy ezt a tulajdonítási problémát a szülő érzelmkifejező megnyilvánulásainak egy sajátos perceptuális jellegzetessége oldja fel, amire mint a tükröző érzelmkifejezések „jelöltségére” fogunk utalni.

Winnicott (1967) az anyai tükrözés szerepéről szóló nagyhatású tanulmányában azt állítja, hogy a csecsemő, aki anyját nézi, miközben az anya is ránéz, *saját magát* látja anyja arcában. Ez azért van így, mondja Winnicott, mert amikor „az anya a babát nézi... az, ahogyan kinéz, összefügg azzal, amit ott lát (*what she looks like is related to what she sees there*)” (p. 131, kiemelés tőlünk). Winnicott eme sommás kijelentésében azonban teljesen implicit marad annak a komplex strukturális relációnak a jellege, melynek révén az anya és a baba arckifejezése összekapcsolódik. A következőkben ezért részletesebben megvizsgáljuk az érzelmszabályozó tükrözéses interakciók szerkezetét, hogy jobban lássuk, melyek a tükrözésnek azok a jellegzetességei, amelyek lehetővé teszik a csecsemő számára, hogy *a tükröző arckifejezést saját állapota reflexiójaként értelmezze*.

Mindenekelőtt azt kell belátni, hogy a szülő tükröző arckifejezésének látványa minőségileg különbözik attól, amit valaki akkor lát, amikor egy tükörben nézi saját képmását. A baba számára nem jelent könnyű feladatot saját arcának felismerése a tükörben, és kétéves koruk előtt erre a kognitív teljesítményre nem is képesek még a csecsemők (Gallup és Suarez, 1986; Gergely, 1994; Lewis és Brooks-Gunn, 1979). Továbbá szemben a szülői affektustükröző érzelmi kifejezéseivel, a tükörkép tökéletesen megfelel a csecsemő vizuális jegyeinek, és ugyancsak teljesen kontingens a baba viselkedésével is. Ennek alapján valószínűnek látszik, hogy mások azok a folyamatok, amelyek segítségével a csecsemő azonosítja, hogy a szülő érzelmtükröző kifejezései a saját (és nem a szülő) érzelmi állapotaira utalnak, mint azok, amelyek a tükör reflektív tulajdonságának megértéséhez vezetnek.

Ha megvizsgáljuk a szülő tükröző kifejezésének és a csecsemő állapotki-fejező viselkedésének ingertulajdonságai közötti strukturális kapcsolatot, világossá válik, hogy a „tükrözés” kifejezés valójában igencsak félrevezető terminológia. Mindenekelőtt, bármilyen jól hangolódik is rá a szülő a baba állapotára, arcának és hangjának tükröző vonásai sohasem fognak tökéletesen illeszkedni a csecsemő kifejező viselkedésének téri, idői és intenzitásbeli paramétereire. Ez nagyon lényeges, hiszen tudjuk, hogy a csecsemő rendkívül érzékeny a tökéletes, valamint a magas, de nem tökéletes szintű inger–válasz kontingenciák közötti különbségre, és már nagyon korán felhasználja ezt az információt arra, hogy az ingereket elkülönítse aszerint, hogy azok a szelfhez vagy a szociális tárgyakhoz tartoznak-e (Bahrck és Watson, 1985; Watson, 1979; 1994). Ez azért is fontos, mert ennek alapján egyértelmű, hogy annak pusztá felismerése, hogy saját állapotki-fejező viselkedései és a felnőtt affektustükröző megnyilvánulásai között magas (de semmiképpen sem tökéletes) megegyezés áll fenn, még nem elég ahhoz, hogy a baba saját magára vonatkoztatva értelmezze a szülő tükröző érzelmkifejezéseit.

Másodszor, fel kell ismernünk, hogy amennyiben a szülő – abbéli erőfeszítésében, hogy olyan hitelesen tükrözze a baba érzelmi állapotát, amennyire csak képes rá – a megfelelő érzelmet saját normális, mindennapi érzelmkifejezésével jelenítené meg, akkor a téves tulajdonítás veszélye drámaian megnövekedne, mivel a csecsemő a szülő affektuskifejezését mint valódi érzelmi megnyilvánulást azonosítaná, és így a megfelelő diszpozicionális érzelmi állapotot a szülőnek tulajdonítaná.

Ezért azt feltételezzük (lásd Gergely, 1995 a, b), hogy az anyák ösztönösen száliens módon „megjelölik” affektustükröző megnyilvánulásait, mégpedig úgy, hogy azok perceptuálisan tisztán elkülöníthetővé váljanak a nekik megfelelő valódi anyai érzelmkifejezésektől. A jelöltség elérésének tipikus módja az, hogy valódi érzelmkifejezésüknek valamilyen *eltúlzott, transzformált változatát* hozzák létre,⁸ hasonlóan ahhoz a jellegzetes „mint-

⁸ Persze nem új az a gondolat, hogy amikor a felnőttek kisgyerekekkel kommunikálnak, egy erre a célra specializálódott, a normálistól eltérő beszédregisztert, illetve sajátosan jelölt kommunikációs kódot használnak. A verbális kommunikáció irodalmában ezt mint „dajka-beszédet” (*motherese*) vagy mint „csecsemőnek irányított beszédet” (*infant-directed speech*) írják le (Ferguson, 1964; Snow, 1972; Fernald, 1991, 1992). Ezt a kommunikációs formát sajátos fonológiai, szintaktikai, valamint prozódiai jegyek jellemzik, például a hangmagasság megemelkedése vagy a hangmagasság eltúlzott modulációja. Míg egyes kutatók szerint a csecsemőnek irányított beszéd jellegzetes prozódiai mintázatának bizonyos aspektusai a

ha”-módhoz, amellyel a szimbolikus játékokban fejezzük ki a szereplők elképzelt érzelmi (és egyéb) állapotait. Mindemellett a „jelölt” tükröző érzelmkifejezés továbbra is eléggé hasonló marad a szülő reális, normatív érzelmkifejezéséhez, ahhoz, hogy a csecsemő felismerje a kifejezett érzelme valódi diszpozicionális tartalmát. Hipotézisünk értelmében azonban az érzelmkifejezés „jelöltségének” az a következménye, hogy az adott érzelme szülőnek való tulajdonítása gátlás alá kerül. Ezt a folyamatot *referenciális lekapcsolásnak* fogjuk nevezni,⁹ arra utalván ezzel, hogy a jelölt affektív megnyilvánulás értelmezésekor az érzelmkifejezés és az azt létrehozó ágens megfelelő diszpozicionális állapota közötti referenciális kapcsolat *felfüggesztődik*: az észlelt érzelme mintegy „lekapcsolódik” arról a személyről, aki azt kifejezi.

(8. fejelet.) korai nyelvi fejlődést segítik elő (például azáltal, hogy jobban kiemelik a szóhatárokat), ugyanakkor újabban kimutatták, hogy a dajkabeszédnek számos egyéb alapvető preverbális rendeltetése is van, mint például a csecsemő figyelmének irányítása, vagy izgalmi szintjének, érzelmi állapotának befolyásolása, illetve szándékok és érzelmei közvetítése (Fernald, 1991, 1992; Stern és mtsi., 1983). A csecsemőnek irányított beszéd eltúlzott intonációs kontúrja minden kultúrában univerzálisan megjelenik (Fernald, 1991), és a túlhangsúlyozott prozódia előnyben részesítése a csecsemő veleszületett tulajdonsága (Cooper és Aslin, 1990). Fernald (1992) szerint a csecsemőnek irányított beszéd túlhangsúlyozó prozódiaja evolúciós alkalmazkodás a csecsemő perceptuális és fiziológiai rendszeréhez, amelynek jelkiemelő, valamint közvetlen állapot szabályozó tulajdonságai vannak. Jelen javaslatunk szerint a csecsemőknek címzett verbális interakciókra jellemző eltúlzott kifejezőjegyek alkalmazására irányuló univerzális tendencia az érzelmetükröző megnyilvánulások kifejezési mintázatait is jellemzi. Úgy gondoljuk, hogy a gondozó személyek érzelmetükröző megnyilvánulásai a vokális jegyek intonációjának eltúlzása mellett az érzelmi megnyilvánulások vizuális arckifejezéseit is eltúlozzák. (Fernald [1992] beszámol arról, hogy süket gyerekek anyjai intuitíve eltúlzott arckifejezéseket használnak a gyermekekhez irányított kommunikációik során.) A fentiekből automatikusan következik, hogy a szülői érzelmetükröző hang- és arckifejezéseit perceptuálisan „jelöltek” lesznek, mivel érzékelhetően különbözni fognak a szülő ugyanazt az érzelmet megjelenítő reális érzelmkifejezéseitől. Ennélfogva az érzelmetükröző kifejezések „jelöltségét” és ennek reprezentációs következményeit (ld. alább) úgy is felfoghatjuk, mint ami egy további, elkülöníthető evolúciós funkciója a szülők ama univerzális késztetésének, hogy a csecsemőkhöz irányított kommunikációjukban a normális kommunikációs mintázatot transzformált, eltúlzott változatát alkalmazzák.

⁹ Alan Leslie (1987, 1994) vezette be a „referenciális lekapcsolás” és „referenciális lehorgonyzás” kifejezéseket a szimbolikus „mintha”-játékban megjelenő kommunikációs kifejezések reprezentációs tulajdonságainak leírásához. Az érzelmetükröző kifejezések jelöltsége, valamint a „mintha” jellegű kommunikációs kifejezések jelöltsége közötti lehetséges funkcionális és reprezentációs kapcsolat részletesebb tárgyalását egy másik tanulmányban fogjuk kifejteni (Gergely, előkészületben; ld. még Gergely, 1995a, b, Gergely, 1996).

Vegyük azonban észre, hogy még ha jelöltsége következtében az adott érzelem mintegy „lekapcsolódik” kifejezőjéről, azt a csecsemőnek referenciális szempontból mégis értelmeznie kell, mint valakinek az érzelmét. Azt feltételezzük, hogy a *referenciális lehorgonyzásnak* e folyamatát a szülő affektustükrözése és a csecsemő érzelmkifejező viselkedése közötti *magas szintű kontingens kapcsolat* határozza meg. A csecsemő kontingenciaészlelő rendszere jelzi a szülő kifejezése és saját folyamatban lévő affektív viselkedése közötti időkontingenciát és intermodális mintázati hasonlóságot. E kontingens kapcsolat észlelése nyújt alapot a lekapcsolt érzelmi megnyilatkozás referenciális értelmezéséhez és lehorgonyzásához. Ennek eredményeként a csecsemő a jelölt tükröző ingert referenciálisan úgy fogja értelmezni, mint ami az ő *saját* állapotának kifejeződése.

Ennek alapján valószínű, hogy az első életév során a csecsemő mások érzelmi megnyilvánulásainak *két különböző formájával* fog találkozni: az érzelmkifejezés *realisztikus*, illetve *jelölt* változataival. Elképzelésünk szerint, a csecsemő e kétféle ingerformát külön, az érzelmkifejezés minőségileg különböző változataiként fogja reprezentálni. Ennek oka nem csupán az a tény, hogy a kétfajta érzelmkifejezés perceptuális megjelenése – a jelöltség következtében – szignifikánsan eltér: emellett még két további lényeges különbség is indokoltta teszi elkülönülő reprezentációik kialakítását.

Először is, mind a percipiált érzelmkifejezéssel asszociált szituációs jegek, mind pedig az azokkal tipikusan együtt járó viselkedéses következmények minőségileg eltérők lesznek a valóságos érzelmkifejezések (pl. egy haragos anya látványa), illetve az ennek megfelelő jelölt tükröző megnyilvánulások (a haragot visszatükröző anya látványa) esetében. Más szavakkal: a valóságos érzelmkifejezéssel társuló *diszpozicionális következmények* a jelölt kifejezés esetében nem állnak fenn, hiszen amikor a csecsemő egy jelölt, saját haragját visszatükröző anyai arccal szembesül, akkor a valóságos haragkifejezéssel tipikusan együtt járó negatív viselkedéses és érzelmi következmények helyett inkább érzelmileg pozitív következményeket tapasztal meg a sikeres szülői érzelmszabályozás eredményeképpen.

Másodszor: a másik személy valóságos és jelölt érzelmkifejezései a csecsemő éppen folyamatban lévő viselkedésével való *eltérő kontingenciakapcsolatuk* alapján is elkülöníthetőek. Valószínű ugyanis, hogy a másik személy valódi érzelmkifejezései felett a csecsemőnek sokkal kisebb kontingens kontrollja van, mint a jelölt érzelmtükröző megnyilatkozások felett. Egy valóságos érzelmkifejezés, például az anya arcán megjelenő félelem gyakran valamilyen külső kiváltó eseménnyel vagy az anya intrapszichés

történéseivel áll kontingens kapcsolatban, és a csecsemő éppen produkált viselkedésének nincs kontingens kontrollja felette. Ezzel szemben az érzelmkifejezés jelölt, affektustükröző változata a baba kontingenskontrollja alatt áll, mivel az az affektusszabályozó interakciók során a csecsemő megfelelő érzelmkifejezésére adott válaszként jön létre.

Feltételezhető továbbá, hogy a normális fejlődés során a jelölt kifejezéseket a realiztikus kifejezésektől megkülönböztető viselkedéses transzformációk általánosításaként kialakul a „jelölt” kifejezések *generalizált kommunikációs kódja*, melynek jelzőértéke lesz a következő három funkciót illetően: (a) a kifejezett tartalom referenciális lekapcsolása az érzelmet kifejező ágensről, (b) a kifejezett tartalom egy másik ágenshez történő referenciális lehorgonyozása,¹⁰ és (c) a kifejezett tartalom realiztikus érzellem kifejezésével asszociált diszpozicionális következmények felfüggesztése (Gergely, 1995a, b). Érdemes felfigyelni arra, hogy a fenti három funkció megfelel a későbbi – a második életév végén megjelenő – szimbolikus játékokra jellemző *mintha-típusú kommunikációs mód* legalapvetőbb jellegzetességeinek (lásd Leslie, 1987, 1994; Fonagy és Target, 1996, 1997, Gergely, 1995a,b).

Az érzelmtükröző megnyilvánulások jelöltségének van egy további érdekes vonatkozása is. Mivel a tükröző érzelmkifejezéseket perceptuális jelöltségük, eltérő diszpozicionális következményeik és magas kontingenciaszintjük elkülönítik a megfelelő érzelmi állapotokat kifejező realiztikus érzelmkifejezésektől, azt feltételezzük, hogy a csecsemő *különálló reprezentációt* fog kialakítani számukra. Mivel a tükröző érzelmkifejezések kontingens kapcsolatban állnak a csecsemő az érzelemszabályozó interakciók során észlelt automatikus affektív reakcióival, ezek a reprezentációk megőrzik asszociatív kapcsolatukat a baba elsődleges affektív állapotaival. Ennélfogva a különállóan reprezentált jelölt érzelmkifejezések *másodlagos reprezentációkként* fognak funkcionálni, amelyek asszociatív csatornákon keresztül minden olyan esetben aktiválódnak, amikor a csecsemőben az adott diszpozicionális érzelmenek megfelelő belső állapotjegyek megjelennek.

¹⁰ Figyeljük meg, hogy míg a korai érzelemszabályozó szülői interakciók során a kontingens kontroll élményének következtében a jelölt érzellem a csecsemőben horgonyozódik le, addig később, például a szimbolikus „mintha”-játéknál a „jelölt” kifejezési kód használata során a kifejezett tartalom sokszor egy másik (esetenként képzeletbeli) személyben kerül lehorgonyzásra, akivel a jelölt viselkedést produkáló személy azonosul (ld. Leslie, 1987, 1994).

Ettől kezdve egy érzelmi állapot kialakulása automatikusan aktiválni fogja a baba tudatában ezt a „protoszimbolikus” másodlagos érzelemreprezentációt, ami lehetővé teszi, hogy az adott diszpozicionális érzelmi állapotot a csecsemő önmagának tulajdonítsa.

Összefoglalásul: három jelentős fejlődés-lélektani következményét azonosíthatjuk a szülők azon ösztönös hajlamának, hogy az érzelemszabályozó interakciók során csecsemőiket jelölt affektustükröző viselkedéses gesztusokkal szembesítik. A szülői érzelemtükrözés eredményeképpen a csecsemő (1) képessé válik arra, hogy észlelje és egybecsoportosítsa azon belső állapotjegyeit, amelyek együtt kategoriálisan elkülönülő diszpozicionális érzelmi állapotokat jelölnek; (2) felállítja elsődleges procedurális affektív állapotainak másodlagos reprezentációit, amelyek kognitív eszközként szolgálnak arra, hogy érzelmi állapotait tudatosítsa és azokat önmagának tulajdonítsa; és (3) elsajátítja a „jelölt” kifejezések általánosított kommunikatív kódját, amely a referenciális lekapcsolás, a referenciális lehorgonyzás és a valóságos következmények felfüggesztésének reprezentációs funkcióival jellemezhető.

Következtetések a fejlődés-lélektani pszichopatológia és a terápiás intervenciók területére vonatkozóan

Az érzelmi tükrözés szociális biofeedback modelljét mindeddig a normális érzelmi fejlődés és a kognitív fejlődéslélektan keretei között tekintettük át. Most áttérünk egyes klinikai vonatkozásainak tárgyalására azzal a céllal, hogy modellünket a tárgykapcsolati és kötődéelméletekben kialakult modern pszichodinamikai tükrözésselképzésekkel integráljuk.

Az érzelmi tükrözés szociális biofeedback modellje egy komplex bioszociális rendszert feltételez, amely magában foglalja egyfelől a csecsemő ösztönös késztetését arra, hogy belső affektív állapotainak dinamikus változásait viselkedésesen kifejezze, másfelől az anya ösztönös késztetését a csecsemő állapotkifejező viselkedésének jelölt módon történő visszatükrözésére. Ennek a rendszernek két fő fejlődés-lélektani feladata van: a tükröző szülői megnyilvánulások (1) részt vesznek a csecsemő dinamikus affektív állapotváltozásainak közvetlen homeosztatisz szabályozásában, illetve (2) olyan sajátos „tanító”, illetve „támogató” (*scaffolding*) környezetet biztosít, amelyben megvalósulhat az anyai érzelemszabályozó funkció internalizációja azáltal, hogy kialakulnak a csecsemő primer érzelmi állapo-

tainak másodlagos reprezentációi. Figyeljük meg, hogy ez az elmélet szellemiségében közel áll a csecsemőt körülvevő anyai környezet fejlődés-lélektani funkcióinak olyan pszichodinamikai megközelítéseéhez, amilyenek a kötődéseméletben (Bowlby, 1969), a tárgykapcsolati elméletben (Winnicott, 1965; Bion, 1962), a szelf-pszichológiában (Kohut, 1971, 1977) vagy az analitikusan orientált fejlődéslelektanban (Stern, 1985) jelentek meg.

Ezek a különféle megközelítések megegyeznek abban, hogy mind erőteljesen hangsúlyozzák, milyen központi szerepe van a csecsemő korai pszichés fejlődésében az anya biológiailag meghatározott készségének a csecsemő állapotkifejező viselkedéseinek olvasására, modulálására és visszatükrözésére. Ezek az elméletek osztoznak abban is, hogy a fenti anyai tevékenységek a baba közvetlen szükségletkielégítésén és állapot szabályozásán túl jelentékenyen részt vesznek a pszichés struktúraépítésben és az érzelmi öntudatra ébredés és kontroll kialakításában is. Sőt a fenti elméletek között számos olyan akad, amely a korai szelf-fejlődés egyik központi és talán legfontosabb mechanizmusaként azonosítja az anya azon empátiás készségét, melynek segítségével adaptív módon „tükrözi”, „visszhangozza” a csecsemő affektív állapotait, illetve viselkedését a baba érzelmkifejező jegyeihez „illeszti” (*matching*) (Bion, 1962, 1967; Mahler és Mtsai, 1975, Mahler és McDevitt, 1982; P. Kernberg, 1984; Kohut, 1971, 1977; Stern, 1985; Winnicott, 1967).

Mindazonáltal egyik elmélet sem szolgál olyan specifikus modellel, amely azonosítaná azokat a konkrét pszichológiai folyamatokat, amelyek által az érzelmi tükrözés megvalósítja a sokféle neki tulajdonított fejlődéslelektani feladatot. Következésképpen azt állítjuk, hogy szociális biofeedback elméletünk újdonsága elsősorban abban áll, hogy egy specifikus modellel szolgál arra a mögöttes pszichés mechanizmusra vonatkozóan, amely mediálja az érzelmtükröző szülői környezet (legalábbis egyes) fejlődéslelektani hatásait, mint amilyen például a Winnicott (1965) által leírt anyai megtartó (holding) funkció, vagy Kohutnak (1971, 1977) az anyai tükrözésről kialakított modellje, illetve a Bion-féle anyai tartalmazás (konténer) funkció (1962, 1967).

Például Winnicott és Kohut egyaránt hangsúlyozza a csecsemő korai omnipotenciaélményének jelentőségét az egészséges szelf-fejlődésben, amit a csecsemő szükségleteire való anyai ráhangolódás és visszatükrözés tesz lehetővé. Ez a klinikai feltevés kapcsolatba hozható a kontingenciaészlelő mechanizmus működésével biofeedback modellünkben. Eszerint az infantilis omnipotencia élménye a kontingenciaészlelő mechanizmus által generált

oksági hatékonyság és kontroll élményeként értelmezhető, amit a csecsemő a tükrözéses interakciók során él át.

Másik példa lehet Bion (1962, 1967) nagy hatású elképzelése az anyai „tartalmazó” (konténer) funkcióról. Bion szerint az anya „tartalmazza”, majd pedig módosított formában újra megjeleníti (*re-presents*) a csecsemő által rávétített negatív érzéseket. Elképzelése szerint (lásd Grinberg és mtsai, 1977) „az anya beleképzelésre (*reverie*) való képessége segítségével átalakítja a kellemetlen érzeteket... és megnyugtatja a csecsemőt, aki ezután újra introjektálja az enyhített és módosított emocionális élményt” (Bion, 1962, p. 57).

Bion (1962) azt is állítja, hogy a baba negatív belső állapotainak anyai tartalmazása, átalakítása és módosított alakban történő újramegjelenítése előfeltétele annak, hogy a csecsemőben kialakuljon a saját élményeire való reflektálásnak és ezek feldolgozásának a képessége, illetve – Bion szavaiival – a képesség arra, hogy saját gondolatait gondolja, és saját érzéseit érezze. Szociális biofeedback modellünk keretében ezek a gondolatok egyfelől megfelelnek az anyák azon képességének, hogy kontingens és jelölt érzelmi tükrözés segítségével módosítják a csecsemő negatív affektív állapotát, másfelől annak, hogy lehetővé teszik a baba számára, hogy kialakítsa primer érzelmi állapotainak másodlagos reprezentációit a jelölt és lekapcsolt anyai kifejezések introjekciója útján.

Mind ez idáig a szülői érzelmi tükrözés olyan eseteit vizsgáltuk, amikor az érzelemszabályozó interakciók jól működnek és sikeresek, és azt néztük, hogy ezek milyen hatással vannak a normális fejlődésre. Biofeedback modellünkre támaszkodva azonban lehetőségünk nyílik néhány olyan folyamat azonosítására is, amelyek deviáns tükröző környezet esetén patológiás irányú fejlődést eredményezhetnek.

A szülői tükrözés normális és patológiás következményei

Modellünk értelmében az adaptív affektustükröző interakcióknak a normális fejlődésre gyakorolt hatásai a következők: (1) a tükröző érzelmkifejezés jelöltségének következtében a megjelenített érzelem lekapcsolódik a szülőről; (2) a csecsemő érzelmi állapota és a jelölt affektustükröző kifejezés közötti magas szintű kontingens kapcsolat következtében a megjelenített érzelmet, mint saját érzelmi állapotának kifejezését fogja a csecsemő referenciálisan értelmezni („lehorgonyzás”); (3) a szülő jelölt érzelmkifejezése számára a csecsemő egy különálló reprezentációt alakít ki, amely asszociatív kapcsolatban áll saját implicit procedurális elsődleges érzelmi állapotával;

(4) a szülő megfelelő reális érzelm kifejezéséhez való hasonlósága (és kategorikus azonossága) folytán az internalizált jelölt érzelmreprezentáció mintegy „megörökli” a szülő valódi érzelm kifejezésével már társított diszpozicionális információt. Ily módon a csecsemő primer érzelmi állapotainak nem csupán egy másodlagos, kognitíve megragadható reprezentációjához jut hozzá, hanem képessé válik az adott érzelmhez tartozó diszpozicionális információt is magának tulajdonítani. Ennek folytán, amikor az adott elsődleges érzelmi állapotba kerül, lehetségessé válik számára az, hogy tudatosan reprezentálja és előre jelezze saját várható (érzelemalapú) viselkedését is.

Adva a normális fejlődésre gyakorolt fenti következményeket, szociális biofeedback modellünk alapján azonosíthatóvá válnak a *deviáns tükrözési stílusoknak* olyan strukturális típusai is, amelyek patológiás fejlődéshez vezethetnek. Konkrétabban: a jelöltség, illetve a kategóriakongruencia szelektív hiánya olyan deviáns tükröző környezetet eredményezhet, amely – ha dominánssá válik a csecsemő élményeiben – jellegzetes patológiák kialakulásához vezethet.

Deviáns érzelm tükrözési stílusok I. A jelöltség hiánya

Vegyük először azt az esetet, amikor az érzelmi tükrözés *kategóriakongruens*, azonban hiányzik belőle a *perceptuális jelöltség*. Olyan anyáknál jelenhet meg a tükrözésnek ezt a fajta strukturális mintázata, akik saját megoldatlan intrapszichés konfliktusaik miatt képtelenek tartalmazni csecsemőjük negatív érzelmi megnyilvánulásait, sőt a baba érzelm kifejezéseinek hatására őket is elárasztják a megfelelő negatív érzelmek. Leginkább borderline pácienseknél és olyan szülőknél, akikre a Mary Main-féle Felnőtt Kötődési Interjúban (George és mtsai, 1985; Main és Goldwyn, 1991) az ún. „belezavarodott” (entangled) (E) profil a jellemző,¹¹ várható, hogy ilyen – perceptuális jelöltséget nélkülöző – realizitikus érzelmi választ adjanak csecsemőjük negatív érzelm kifejezéseire.¹²

¹¹ Nemrégiben Patrick és munkatársai (1994) kimutatták, hogy igen erős kapcsolat áll fenn a borderline személyiségzavar és az Felnőtt Kötődési Interjú (AAI) „E” kategóriája között.

¹² Fonagy és munkatársai (1995) szintén hasonló következtetésre jutottak, amikor azt feltételezték, hogy az „E” típusú anyák erősek az érzelmi tükrözésben, azonban gyengébbek annak közvetítésében, hogy a negatív affektussal meg is lehet küzdeni.

Az ilyen szülők csecsemőik negatív érzelmkifejezésére hasonló (kategorikusan kongruens) érzelmkifejezéssel reagálnak, azonban *jelöletlen, valóságghű* megjelenítésben. Hipotézisünk értelmében e deviáns tükrözési mintázat dominanciája esetén az alábbi következményekkel számolhatunk: (1) Mivel a tükröző érzelmkifejezés nem jelölt, ezért nem is lesz lekapcsolva a szülő személyéről, s így azt a csecsemő a szülőnek fogja tulajdonítani, mint annak valóságos érzelmi állapotát. (2) Mivel a jelöletlen érzelmkifejezés már eleve nincs lekapcsolva a szülőről, így a kifejezett érzelmenek a csecsemőhöz való lehorgonyzása sem jöhet létre. Ennek következtében nem fog kialakulni primer érzelmi állapotának másodlagos reprezentációja, ami az érzelmi állapotok önészlelésének és önkontrolljának deficitjéhez vezethet. (3) Mivel a csecsemő a tükrözött érzelmet a szülőnek tulajdonítja, saját negatív affektusát mint a szülőre jellemző, a szülőhöz tartozó érzelmi állapotot fogja percipiálni. (4) A jelöletlen tükrözés következtében a csecsemő negatív affektusa – ahelyett, hogy csökkenne – eszkalálódni fog a szülőn észlelt negatív érzelmi állapot következtében (Main és Hesse, 1990), s így e deviáns tükrözés inkább traumatizációhoz, mintsem megnyugtatóshoz vezet.

Figyeljük meg, hogy ez a konstelláció megfelel a borderline személyiségzavarra (Klein, 1946; Segal, 1964; Kernberg, 1976; Sandler, 1987) jellemző patológiás védekezési mechanizmus, a projektív identifikáció klinikai jellegzetességeinek. Ennélfogva feltételezhető, hogy amennyiben a csecsemő tartósan ki van téve kategorikusan kongruens, de jelöletlen szülői érzelmtükrözési stílusnak, ez fontos oksági szerepet játszhat a projektív identifikáció, mint domináns érzelmi tapasztalat és működési mód rögződésének a borderline személyiségfejlődésben.

Deviáns érzelmtükrözési stílusok II. A kategóriakongruencia hiánya

A deviáns érzelmi tükrözési stílusok második típusát a *jelölt, azonban inkongruens, kategorikusan eltorzított* szülői tükrözés dominanciája jellemzi. Túlkontrolláló szülői attitűd és/vagy a csecsemő affektusát (védekezéses alapon) tévesen észlelő szülői magatartás eredményezheti ezt a tükrözési stílust. Képzelnünk el például egy csecsemőt, akinek a testi kontaktusra irányuló erotikusan színezett izgalma az anyából – annak a testi gyengédséggel kapcsolatos feloldatlan intrapszichés konfliktusai következtében –

szorongást, illetve védekezéses reakcióként haragot vált ki. Amennyiben az anya védekezéses alapú érzelmi reakcióját a csecsemőre vetíti, ennek következtében a csecsemő libidinózus izalmát eltorzítva, tévesen agresszióként fogja észlelni. Ezek után elképzelhető, hogy az anya megpróbálja a csecsemő ily módon (félre)értelmezett affektusának módosítását, s ennek folytán – megfelelően jelölve – visszatükrözi a baba vélt *agresszív* érzelmkifejezését.

E szerint a hipotézis szerint az ilyen típusú jelölt, de ugyanakkor kategorikusan eltorzított érzelmi tükrözés dominanciája az alábbi következményekhez vezethet: (1) A visszatükrözött affektus jelöltsége következtében lekapcsolódik a szülőről. (2) Mivel a tükröző megnyilvánulás elégségesen magas szintű kontingens kapcsolatban áll a csecsemő (tévesen kategorizált) affektív állapotával, a baba a tükrözött érzelmkifejezést saját primer érzelmi állapotához fogja referenciálisan lehorgonyozni. (3) Míután a visszatükrözött affektus inkongruens a csecsemő tényleges affektív állapotával, a baba saját elsődleges érzelmi állapotáról *eltorzított, téves kategóriájú másodlagos reprezentációt* fog kialakítani. Ennek következményeként a csecsemő olyan diszpozicionális állapotot fog tulajdonítani önmagának, ami inkongruens valódi (primer) érzelmi állapotával, s így saját affektív állapotát tévesen fogja percipiálni.

Mindebből az következik, hogy az affektusok jelölt, de kategorikusan eltorzított, inkongruens tükrözése oksági kapcsolatban állhat a *patológiásan eltorzított szelf-reprezentációk* kialakulásával. Így például ez állhat egyes szexuális devianciák háttérében, ahol a páciens agresszióként éli meg libidinózus izalmi állapotát.

Az érzelmi tükrözés mint a terápiás intervenció eszköze

Semmi okunk nincs azt hinni, hogy az affektív tükrözés jelenségei és ezeknek pszichés struktúraépítő hatásai csupán a fejlődés kezdeti szakaszára korlátozódnának. A kontingenciaészlelés minden bizonnyal az egész élet során aktívan működő információfeldolgozó mechanizmus, és az empatikus affektustükröző gesztusok a felnőtt kommunikációban éppúgy szerepet játszanak, mint a szülő–csecsemő interakciókban. Az érzelmi tükrözésnek általában központi jelentőséget tulajdonítanak a gyermek-pszichoterápiákban, és kimutatták, hogy a felnőtt-pszichoterápiákban is szerepet játszik a páciens és a terapeuta szemtől szembeni interakcióiban (pl. Krause, 1995).

Ennek fényében megkockáztatható az a feltevés, hogy az érzelmi tükrözés szociális biofeedback modellje azonosítja azt a fontos pszichológiai mechanizmust, ami a pszichoterápiában az ún. „tükrözéses értelmezések” terápiás hatását mediálja. Érdekes példát találunk erre Fonagy és Target (1996) gondolatébresztő tanulmányában, amelyben tudatelméleti szempontból értelmezik a pszichés realitás fejlődését. Röviden: a szerzők azt feltételezik, hogy a normális fejlődésben megkülönböztethető a reprezentációs működés két szintje, melyet a mentalizáció „pszichés ekvivalencia”, illetve „mintha” (*pretend*) módjának neveznek. A „pszichés ekvivalencia” fogalma (amely Freudnak a pszichés realitásra vonatkozó eredeti elméletéből származik, Freud, 1895, 1900) a mentális működésnek arra a primitívebb szintjére utal, amelyben a kisgyerek az érzéseket és fantáziákat valóságként éli meg, nem pedig úgy, mint a valóságot reprezentáló mentális állapotokat. Ezzel szemben a mentalizáció „mintha” módjában lehetségessé válik a élmények reprezentációs, mentális természetének átélése, amit a mentális reprezentációk a külső valóságról való „lekapcsolása” tesz lehetővé. A „mintha” módú mentáció biztosítja traumatikus emlékek, félelemkeltő emocionális készletek vagy elfogadhatatlan fantáziák biztonságos aktivációját és feldolgozását, mivel ezen gondolati folyamatoknak a realitással való kapcsolata (a „lekapcsolás” következtében) felfüggesztésre került (ld. még Freud, 1920; Gergely, 1995a). Fonagy és Target szerint „a »mintha« típusú ideációknak világosan jelöltnek kell lennie, és a tényleges valósággal való megfelelés hiánya gyakran eltúlzott” (1996, p. 220) (lásd még Fonagy és Fonagy, 1995). Fonagy és Target azt is feltételezik, hogy a „mintha” típusú mentalizáció kialakulásának előfeltételeként a gyerekeknek szüksége van arra, hogy ismételten átélje, ahogy érzéseit és gondolatait egy másik személy jelölt módon visszatükrözi. Az ő szavaikkal: „A gyerekeknek szüksége van egy felnőttre vagy idősebb gyerekre, aki »együtt játszik« vele, mert így megláthatja saját fantáziáit vagy gondolatait a felnőtt tudatában reprezentálva, amit aztán újra introjektálva felhasználhat, mint saját gondolatainak reprezentációját” (p. 221).

Fonagy és Target (1996) az általuk felvázolt modellt egy négyéves kislány pszichoanalitikus pszichoterápiájának anyagával illusztrálja. Habár általában a kislány már képes volt a mentalizáció „mintha” módját alkalmazni, tudati működésében továbbra is fennmaradt „a pszichikai ekvivalencia egy szigete”, ami ismeretlen apja, és nagyapja nemrégiben történt halála körüli traumatikus érzéseivel és fantáziáival állt kapcsolatban. A szerzők feltételezése szerint a szellemi működés „mintha” módja fejlődésének lokális elakadását az okozta, hogy az anya képtelen volt elviselni és jelölt

módon visszatükrözni a gyerekek azokat a megnyilatkozásait, amelyek távollévő apja iránti frusztrációját és agresszív fantáziáit fejezték ki, mivel az anya „maga is megrekedt (ezen a téren) a pszichés ekvivalencia szintjén” (p. 227). Az analízis során sikerült integrálni a „pszichés ekvivalencia” eme szigetét a mentális működés „mintha” módjába a gyerek idevágó érzéseinek és gondolatainak játékterápia keretében kínált jelölt tükröző értelmezéseivel.

Úgy véljük, az érzelmi tükrözés szociális biofeedback elmélete hasznos fogalmi modellel szolgálhat a fenti eset értelmezésére, egyrészt mint az a mechanizmus, amely felelős volt a „pszichés ekvivalencia sziget” létrehozó és fenntartó fejlődési elakadásért, másrészt mint az a mediáló folyamat, amelynek eredményeképpen a terápiás beavatkozás elvezetett ennek a szigetnek a „mintha” módú lelki működésbe történő integrációjához. Így feltételezhetőnek tartjuk, hogy a kislány anyja vagy rendszeresen került az olyan érzelemtükröző interakciókat, amelyek során a gyerek távollévő apja iránti érzelm kifejezéseire kellett volna reagálnia, vagy pedig jelöletlen, valóság-hű formában jelenítette meg a gyerek számára annak intenzív negatív érzéseit. Valószínű, hogy ennek következtében a gyermek traumatikus negatív érzelmi reakciói még tovább intenzifikálódtak, és ezen a körülhatárolt területen egyszersmind a másodlagos jelölt érzelmi reprezentációk sem alakulhattak ki megfelelő mértékben.

Mivel azonban a kislány a gondolkodás más területein már eljutott a mentalizáció „mintha” módjának szintjére, így elérhető volt számára a referenciális lekapcsolást és a szelfhez történő referenciális lehorgonyzást indukáló jelölt kifejezések általánosított kommunikációs kódja. Ennek eredményeként a „valóságot lekapcsoló” „mintha”-módú játékterápia keretében a traumatikus érzések és fantáziák jelölt tükröző értelmezése révén lehetővé vált a másodlagos jelölt reprezentációs struktúrák kiépítése, amely elvezetett a „pszichés ekvivalenciaszigetnek” az érzelmi élmények biztonságosabb és elviselhetőbb „mintha”-módjába történő áttemeléséhez.

Következtetések

A csecsemő érzelm kifejezéseinek tükrözésére irányuló szülői indíttatást, amit a bioszociális kötődési ösztön humánspecifikus jellegzetességének tekinthetünk, az akadémikus és a pszichoanalitikus fejlődéslelektan egyaránt központi jelentőségűnek tekinti a korai lelki fejlődésben. Mind-

azonáltal elmondható, hogy a szülői érzelmtükröző interakcióknak a lelki fejlődésben játszott különféle funkcióiról kialakított elképzelések (néhány kivételtől eltekintve) csupán klinikai rekonstrukciókra és benyomásokra, és nem közvetlen bizonyítékokra épültek, és a feltételezett fejlődési hatásokért felelős pszichés mechanizmusok mindaddig nem kerültek azonosításra. Ezzel szemben tanulmányunkban egy olyan új elméletre tettünk javaslatot a korai érzelmszabályozó interakciók során megjelenő szülői érzelmtükröző interakciók természetét illetően, amely specifikus modellt nyújt a tükrözés hatásait mediáló mögöttes pszichológiai mechanizmus jellegéről, és azonosítja azokat a fejlődés-lélektani funkciókat, amelyek kialakulását az érintett a folyamatok szolgálják.

A szülői érzelmtükrözés szociális biofeedback modellje alapvetően két-fajta empirikus forrásra támaszkodik: egyfelől a csecsemőtanulás-irodalomban feltárt kontingenciaészlelési és kontingenciamaximalizálási mechanizmusra, másfelől pedig a felnőttekkel végzett biofeedback tréning kísérletekre. Elméletünk középpontjában az a feltételezés áll, hogy a szülő a csecsemő érzelmkifejezéseinek „jelölt”, eltúlzott formában történő visszatükrözésével a babát egyfajta természetes biofeedback szenzitizációs tréningben részesíti, melynek hatékonyságát a csecsemő azon veleszületett képessége mediálja, amelynek segítségével képes saját válaszai és az ingeresemények közötti kontingens kapcsolatok észlelésére és analizálására. A szülői érzelmi tükrözés négy különböző fejlődés-lélektani funkcióját azonosítottuk: (1) *A szenzitizációs funkció*: a biofeedback tréning eredményeként a csecsemő képessé válik rá, hogy kategoriálisan elkülöníthető diszpozicionális érzelmi állapotainak megfelelő belső állapotjegyeit észlelje és egybecsoportosítsa. (2) *A reprezentációépítő funkció*: Azzal, hogy a csecsemő különálló reprezentációt létesít a saját érzelmkifejező viselkedéseivel kontingens, „jelölt” érzelmtükröző szülői reakciókra, egyszersmind felállítja azokat a másodlagos reprezentációkat, amelyek asszociatív kapcsolatban állnak saját nem tudatos, procedurális affektív állapotainak elsődleges reprezentációival. Ezen másodlagos reprezentációs struktúrák révén válnak kognitíve elérhetővé a csecsemő számára saját érzelmi állapotai. Így lehetővé válik saját diszpozicionális érzelmi állapotainak azonosítása és önmagának való tulajdonítása, ami előfeltételét képezi érzelmi állapotai önszabályozásának, illetve az azokról való mentalizációnak. (3) *Az állapotszabályozás funkciója*: A csecsemő azon törekvésének, hogy a megnyugtató interakciók során a szülő érzelmtükröző kifejezései feletti maximális kontingens kontroll szintjét meghatározza, mintegy melléktermékeként módosítani (va-

lójában mérsékelni) fogja saját negatív érzelm kifejező viselkedéseit, és ezzel önmaga is hozzájárul saját megnyugtatósához. Továbbá: a szülői érzelmet tükröző magatartás feletti magas kontingens kontroll detekciója pozitív arousalt indukál, amely – reciprok inhibíció útján – szintén csökkenti a csecsemő negatív érzelmi állapotának mértékét. (4) *A kommunikatív és mentalizációs funkció*: a csecsemő a primer szelf-állapotokkal asszociált „jelölt” másodlagos reprezentációk internalizációja során elsajátítja a „jelölt” kifejezések generalizált kommunikációs kódját, amelyet (i) a referenciális lekapcsolás, (ii) a referenciális lehorgonyzás és (iii) a valóságos következmények felfüggesztésének reprezentációs funkciói jellemeznek. Ezzel a csecsemő megteremti az affektív állapotairól való mentalizáció és kommunikáció új, „mintha”-módját, amely nagy jelentőségű reprezentációs eszközként szolgál az érzelmi önszabályozás és kifejezés terén.

Igyekeztünk bemutatni, hogy elméletünk jól összeilleszthető a mai modern érzelmelemelétekkel, a korai szülő–csecsemő érzelmi kommunikációt, illetve a csecsemő érzelmi fejlődését vizsgáló empirikus eredményekkel és az anyai tükröző környezetről kialakított modern pszichodinamikus elgondolásokkal egyaránt. Végezetül pedig megmutattuk, hogy biofeedback modellünk hogyan alkalmazható a deviáns szülői tükrözés patológiás következményeinek azonosításában és magyarázatában.

Befejezésül kiemelnénk, hogy elméletünk, noha empirikus alapokon áll, még igencsak spekulatív fázisban van, mivel jó pár alapfeltételezésére és előrejelzésére egyelőre még nincs közvetlen bizonyítékunk. Ugyanakkor úgy véljük, hogy elgondolásunk ereje éppen abban áll, hogy specifikus és explicit modellel szolgál az érzelmi tükrözés hatásait mediál pszichológiai mechanizmus jellegét illetően, s így képes tesztelhető predikciókat generálni a jövő empirikus kutatásai számára.

*Frigyes Júlia fordításának felhasználásával
a magyar változatot Gergely György készítette*

IRODALOM

- AINSWORTH, M. S.–BLEHAR, M. C.–WATERS, E.–WALL, S. (1978): *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- ASTINGTON, J. W.–HARRIS, P. L.–OLSON, D. R. (szerk.) (1988): *Developing Theories of Mind*. New York: Cambridge University Press.

- BAHRICK, L. R.–WATSON, J. S.** (1985): Detection of intermodal proprioceptive-visual contingency as a potential basis of self-perception in infancy. *Developmental Psychology*, Vol. 21, No. 6., 963–973.
- BARON-COHEN, S.–TAGER-FLUSBERG, H.–COHEN, D. J.** (szerk.) (1993): *Understanding Other Minds: Perspectives from Autism*. Oxford University Press.
- BARRESI, J.–MOORE, C.** (1996): Intentional relations and social understanding. *Behavioral and Brain Sciences*, 19, 107–154.
- BATES, E.** (1979): Intentions, conventions and symbols. In E. Bates, L. Benigni, I. Bretherton, L. Camaioni–V. Volterra (szerk.): *The emergence of symbols*, 69–140. New York: Academic Press.
- BEEBE, B.–JAFFE, J.–LACHMANN, F. M.** (1992): A dyadic systems view of communication. In: N. Skolnick–S. Warshaw (szerk.): *Relational Perspectives in Psychoanalysis*, 61–82. Hillsdale, NJ: The Analytic Press.
- BEEBE, B.–LACHMANN, F. M.** (1988): The contribution of mother-infant mutual influence to the origins of self- and object representations. *Psychoanalytic Psychology*, Vol. 5 (n4): 305–337.
- BETTES, B. A.** (1988): Maternal depression and motherese: Temporal and intonational features. *Child Development*, Vol. 59, NO. 4, 1089–1096.
- BION, W. R.** (1962): *Learning from Experience*. New York: Basic Books.
- BION, W. R.** (1967): A theory of thinking. In: *Second Thoughts*. London: Heineman.
- BIRCH, H. G.–LEFFORD, A.** (1967): Visual differentiation, intersensory integration, and voluntary control. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 32(2), Serial No. 110).
- BOWER, T. G. R.** (1974): *Development in Infancy*, W. H. Freeman and Company, San Francisco.
- BOWER, T. G. R.** (1982): *Development in Infancy*. 2nd ed. San Francisco: W. H. Freeman and Company.
- BOWLBY, J.** (1969): *Attachment and Loss: Vol. 1. Attachment*. New York: Basic Books.
- BRAZELTON, T. B.–KOSLOWSKI, B.–MAIN, M.** (1974): The origins of reciprocity: The early mother-infant interaction. In: M. Lewis–L. Rosenblum (szerk.): *The Effect of the Infant on its Caregiver*. New York: Wiley.
- BRENTANO, F.** (1973 [1874]): *Psychology from an Empirical Standpoint*. London: Routledge & Kegan Paul.
- BRETHERTON, I.** (1991): Intentional communication and the development of an understanding of mind, 49–75. In: D. Frye–C. Moore (szerk.): *Children's theories of mind: Mental states and social understanding*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- BRETHERTON, I.–BATES, E.** (1979): The emergence of intentional communication. In I.C. Uzgiriš (szerk.): *Social Interaction and Communication during Infancy*. San Francisco, CA: Jossey Bass.
- BRUNER, J. S.–OLVER, P. R.–GREENFIELD, P. M.** (1966): *Studies on Cognitive Growth*. New York: Wiley.
- CAMPOS, J.–STERNBERG, C. R.** (1981): Perception, appraisal and emotion: The onset of social referencing. In M. E. Lamb–L. R. Sherrod (szerk.): *Infant social cognition*, 273–314. Hillsdale, NJ: Erlbaum.

- COHN, J. F.–TRONICK, E. Z. (1988): Mother-infant face-to-face interaction: Influence is bidirectional and unrelated to periodic cycles in either partner's behavior. *Developmental Psychology*, Vol. 24 (n3): 386–392.
- COHN, J. F.–MATIAS, R.–TRONICK, E. Z.–CONNELL, D. et al. (1986): Face-to-face interactions of depressed mothers and their infants. *New Directions for Child Development*, 1986 Winter, No. 34, 31–45.
- COLOMBO, J.–MITCHELL, D. W.–COLDREN, J. T.–ATWATER, J. D. (1990): Discrimination learning during the first year: Stimulus and positional cues. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 16(1), 98–109.
- CSIBRA, G.–GERGELY, G.–BÍRÓ, S.–KOÓS, O. (1996): The perception of 'pure reason' in infancy. Submitted for publication.
- DARWIN, C. (1872): *The Expression of Emotions in Man and Animals*. New York: Philosophical Library.
- DEMOS, V. (1986): Crying in early infancy: An illustration of the motivational function of affect, 39–73. In: T. B. Brazelton–M. W. Yogman (szerk.): *Affective development in infancy*. Norwood, NJ: Ablex Publishing Corp.
- DENNETT, D. C. (1987): *The Intentional Stance*. Cambridge MA: Bradford Books, MIT Press.
- DENNETT, D. C. (1991): *Consciousness Explained*. Boston: Little, Brown and Co.
- DENNETT, D. C. –HAUGELAND, J. C. (1987): Intentionality. In: R. L. Gregory (szerk.): *The Oxford Companion to the Mind*. Oxford: Oxford University Press.
- DICARA, L. V. (1970): Learning in the autonomic nervous system. *Scientific American*, 222, 30–39.
- EKMAN, P. (1992): Facial expressions of emotion: New findings, new questions. *Psychological Science*, 3 (1), 4–38.
- EKMAN, P.–OSTER, H. (1979): Facial expressions of emotions. *Annual Review of Psychology*, 30, 527–554.
- EKMAN, P.–FRIESEN, W. V.–ELLSWORTH, P. (1972): *Emotion in the Human Face*. New York: Pergamon Press.
- EKMAN, P.–LEVENSON, R. W.–FRIESEN, W. V. (1983): Autonomic nervous system activity distinguishes between emotions. *Science*, 221, 1208–1210.
- EMDE, R. N. (1988): Development terminable and interminable. I. Innate and motivational factors in infancy. *International Journal of Psycho-Analysis*, 69, 23–42.
- FERNALD, A. (1991): Prosody in speech to children: Prelinguistic and linguistic functions. In: R. Vasta (szerk.): *Annals of child development*, Vol. 8., 43–80. London: Jessica Kingsley Publishers, Ltd.
- FERNALD, A. (1992): Human maternal vocalizations to infants as biologically relevant signals: An evolutionary perspective. In: J. H. Barkow, L. Cosmides–J. Tooby (szerk.): *The adapted mind: Evolutionary psychology and the generation of culture.*, 391–428. New York, NY: Oxford University Press.
- FIELD, T. (1994): The effects of mother's physical and emotional unavailability on emotion regulation. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, Vol. 59, No. 2–3.
- FIELD, T.–GUY, L.–UMBEL, V. (1985): Infants' responses to mothers' imitative behaviors. *Infant mental Health Journal*, Vol. 6., No. 1, 40–44.

- FIELD, T.–HEALY, B.–GOLDSTEIN, S.–PERRY, S.–BENDELL, D.–SCHANBERG, S.–ZIMMERMAN, E. A.–KUHN, C. (1988): Infants of depressed mothers show „depressed” behavior even with nondepressed adults. *Child Development*, Vol. 59, N. 6, 1569–1579.
- FIELD, T.–WOODSON, R.–COHEN, D.–GARCIA, R.–GREENBERG, R. (1983): Discrimination and imitation of facial expressions by term and preterm neonates. *Infant Behavior and Development*, 6, 485–490.
- FODOR, J. A. (1987): *Psychosemantics*. The MIT Press/Bradford Books, Cambridge, MA.
- FODOR, J. A. (1992): A theory of the child’s theory of mind. *Cognition*, 44, 283–296.
- FÓNAGY, I.–FONAGY, P. (1995) Communication with pretend actions in language, literature and psychoanalysis. *Psychoanalysis and Contemporary Thought*, 18, 363–418.
- FONAGY, P.–TARGET, M. (1996): Playing with reality: I. Theory of mind and the normal development of psychic reality. *International Journal of Psycho-Analysis*, 77, 217–33.
- FONAGY, P.–STEELE, M.–STEELE, H.–LEIGH, T.–KENNEDY, R.–TARGET, M. (1993): The predictive specificity of Mary Main’s Adult Attachment Interview: Implications for psychodynamic theories of normal and pathological emotional development. Paper presented at conference on ‘John Bowlby’s Attachment Theory: Historical, Clinical and Social Significance’. Toronto, October 20–23, 1993.
- FREUD, S. (1895): Project for a scientific psychology. *Standard Edition*, 1.
- FREUD, S. (1900): *The Interpretation of Dreams*. *Standard Edition*, 4. [Magyarul: *Álomfejtés*. Budapest: Helikon, 1989.]
- FREUD, S. (1920): Beyond the Pleasure Principle. London: Hogarth Press, 1948. [Magyarul: *A halálösztön és az életösztönök*. Budapest: Múzsák, 1992.]
- FREUD, S. (1926): The Problem of Anxiety. New York: Psychoanalytic Quarterly & Norton, 1936.
- GALLUP, G. G.–JR.–SUAREZ, S. D. (1986): Self-awareness and the emergence of mind in humans and other primates. In: J. Suls–A. G. Greenwald (szerk.): *Psychological Perspectives on the Self*. Vol. 3., 3–26. Hillsdale, N.J.: Lawrence Erlbaum Associates.
- GEORGE, C.–KAPLAN, N.–MAIN, M. (1985): *The Attachment Interview for Adults*. Unpublished manuscript, Department of Psychology, University of California, Berkeley.
- GERGELY, G. (1992): Developmental reconstructions: Infancy from the point of view of psychoanalysis and developmental psychology. *Psychoanalysis and Contemporary Thought*, Vol. 15, No. 1., 3–55.
- GERGELY, G. (1994): From self-recognition to theory of mind. In: S. Parker–R. Mitchell–M. Boccia (szerk.): *Self-Awareness in Animals and Humans: Developmental Perspectives*, 51–61. Cambridge University Press.
- GERGELY, G. (1995a): The role of parental mirroring of affects in early psychic structuration. Paper presented at the International Psychoanalytic Association’s 5th Conference on Psychoanalytic Research: „Advances in our Understanding of Affects: Clinical Implications”, London, március 10–11.
- GERGELY, G. (1995b): The social construction of self-awareness and first-person authority. Paper presented at the 12th SRCD Conference, Indianapolis, március 20–április 2.
- GERGELY, G. (forthcoming): Affect-mirroring and pretend play as emotion-regulative mechanisms. To appear in: *The International Journal of Psycho-Analysis*.
- GERGELY, G.–CSIBRA, G. (1996): Understanding rational actions in infancy: Teleological interpretations without mental attribution. Paper presented at the Symposium on ‘Early

- Perception of Social Contingencies' at the 10th Biennial International Conference on Infant Studies (ICIS), április 18–21 1996, Providence, RI, USA.
- GERGELY, G.–NÁDASDY, Z.–CSIBRA, G.–BÍRÓ, S.** (1995): Taking the intentional stance at 12 months of age. *Cognition*, 56, 165–193.; Magyarul: Intencionalitás tulajdonítása egyéves korban. *Pszichológia* 1995 (15), 3, 331–367.
- GERGELY, G.–WATSON, J. S.** (megjelenés alatt): Early Social-Emotional Development: Contingency Perception and the Social Biofeedback Model. In: P. Rochat (szerk.): *Early Social Cognition*, Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- GEWIRTZ, J. L.–PELAEZ-NOGUERAS, M.** (1992): Social referencing as a learned process. In: S. Feinman (szerk.): *Social referencing and the social construction of reality in infancy.*, 151–173. New York, NY: Plenum Press.
- GHOLSON, B.** (1980): *The Cognitive-developmental Basis of Human Learning: Studies in Hypothesis Testing*. New York: Academic Press.
- GOLDMAN, A. I.** (1993): The psychology of folk psychology. *Behavioral & Brain Sciences*, Vol.16 (n1, 15–28): 29–113.
- GOPNIK, A.** (1993): How we know our minds – The illusion of 1st-person knowledge of intentionality. *Behavioral and Brain Sciences*, 16, 1–14.
- GOPNIK, A.–MELTZOFF, A.** (megjelenés alatt): *Words, Thoughts, and Theories*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- GOPNIK, A.–WELLMAN, H. M.** (1994): The theory theory. In: L. A. Hirschfeld–S. A. Gelman (szerk.): *Mapping the mind: Domain specificity in cognition and culture.*, 257–293. New York, NY: Cambridge University Press.
- GRINBERG, L.–SOR, D.–DE BIANCHEDI, E. T.** (1977): *Introduction to the Work of Bion*. New York: Aronson.
- HARRIS, P. L.** (1991): The work of imagination. In: A. Whiten (szerk.): *Natural Theories of Mind: Evolution, Development, and Simulation in Everyday Mindreading*, 283–304. Oxford: Basil Blackwell.
- HARRIS, PAUL L.** (1992): From simulation to folk psychology: The case for development. Special Issue: Mental simulation: Philosophical and psychological essays. *Mind & Language*, Vol. 7 (n1–2): 120–144.
- HIRSCHFELD, L.–GELMAN, S.** (szerk.) (1994): *Mapping the Mind: Domain Specificity in Cognition and Culture*. New York: Cambridge University Press.
- HOBSON, R. P.** (1993): *Autism and the development of mind*. Hove: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- IZARD, C. E.** (1977): *Human Emotions*. New York: Plenum Press.
- IZARD, C. E.** (1978): Emotions as motivations: An evolutionary-developmental perspective. In: H. E. Howe, Jr. (szerk.): *Nebraska Symposium on Motivation*, 26: 163–199. Lincoln: University of Nebraska Press.
- IZARD, C. E.–MALATESTA, C. Z.** (1987): Perspectives on emotional development. I. Differential emotions theory of early emotional development. In: J. D. Osofsky (szerk.): *Handbook of Infant Development* (2nd ed.). New York: Wiley.
- JACOBSON, E.** (1964): *The Self and the Object World*. New York: International Universities Press.
- JAMES, W.** (1890): *The Principles of Psychology*. New York: Dover, 1950.
- KAGAN, J.** (1992): The conceptual analysis of affects. In: T. Shapiro–R. N. Emde (szerk.): *Affects: Psychoanalytic Perspectives*. Madison: International Universities Press, Inc.

- KARMILOFF-SMITH, A.** (1992): *Beyond Modularity: A Developmental Perspective on Cognitive Science*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- KERNBERG, O. F.** (1976): *Object-Relations Theory and Clinical Psychoanalysis*. New York: Jason Aronson, Inc.
- KERNBERG, P. F.** (1984): Reflections in the mirror: Mother-child interactions, self-awareness, and self-recognition. In: J. D. Call–E. Galenson–R. L. Tyson (szerk.): *Frontiers of Infant Psychiatry, Vol. II.*, New York: Basic Books, Inc.
- KLEIN, M.** (1946): Notes on some schizoid mechanisms. *International Journal of Psycho-Analysis*, 27, 99–110.
- KLINNERT, M. D.–CAMPOS, J. J.–SORCE, J. F.–EMDE, R. N.–SVEJDA, M.** (1983): Emotions as behaviour regulators: Social referencing in infancy. In R. Plutchik–H. Kellerman (szerk.): *Emotion: Theory, Research and Experience, Vol. 2*. New York: Academic Press.
- KOHUT, H.** (1971): *The Analysis of the Self*. New York: International Universities Press.
- LESLIE, A. M.** (1987): Pretense and representation : The origins of ‘theory of mind’. *Psychological Review*, 94, 412–426.
- LESLIE, A. M.** (1994): ToMM, ToBy, and Agency: Core architecture and domain specificity. In L. Hirschfeld–S. Gelman (szerk.): *Mapping the Mind: Domain Specificity in Cognition and Culture*. New York: Cambridge University Press.
- LEWIS, M.–BROOKS, J.** (1978): Self-knowledge and emotional development. In: M. Lewis–L. A. Rosenblum (szerk.): *The Development of Affect*, 205–226. New York: Plenum Press.
- LEWIS, M.–BROOKS-GUNN, J.** (1979): *Social Cognition and the Acquisition of Self*. New York: Plenum Press.
- LEWIS, M.–MICHALSON, L.** (1983): *Children’s Emotions and Moods: Developmental Theory and Measurement*. New York: Plenum Press.
- MAIN, M.–GOLDWYN, R.** (1991): *Adult attachment rating and classification system. Unpublished scoring manual, Version 5.0* Unpublished manuscript, Department of Psychology, University of California, Berkeley.
- MAIN, M.–HESE, E.** (1990): Parents’ unresolved traumatic experiences are related to infant disorganized attachment status: Is frightened and/or frightening parental behavior the linking mechanism? In: M. T. Greenberg–D. Cicchetti–E. M. Cummings (szerk.): *Attachment in the preschool years: Theory, research, and intervention*. The John D. and Catherine T. MacArthur Foundation series on mental health and development, 161–182. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- MAHLER, M.–BERGMAN, A.–PINE, F.** (1975): *The Psychological Birth of the Human Infant: Symbiosis and Individuation*. New York: Basic Books.
- MAHLER, M.–MCDEVITT, J. B.** (1982): Thoughts on the emergence of the sense of self, with particular emphasis on the body self. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, Vol. 30 (n4): 827–848.
- MALATESTA, C. Z.–IZARD, C. E.** (1984): The ontogenesis of human social signals: From biological imperative to symbol utilization. In N. A. Fox–R. J. Davidson (szerk.): *The Psychobiology of Affective Development*, 161–206. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- MALATESTA, C. Z.–CULVER, C.–TESMAN, R. J.–SHEPARD, B.** (1989): The development of emotion expression during the first two years of life. *Monographs of the Society for Research in Child Development, Serial No. 219, Vol. 54*, Nos. 1–2.

- MELTZOFF, A. N.–MOORE, M. K.** (1977): Imitation of facial and manual gestures by human neonates. *Science*, 198, 75–78.
- MELTZOFF, A. N.–MOORE, M. K.** (1989): Imitation in newborn infants: Exploring the range of gestures imitated and the underlying mechanisms. *Developmental Psychology*, 25, 954–962.
- MELTZOFF, A. N.–GOPNIK, A.** (1993): The role of imitation in understanding persons and developing a theory of mind. In: S. Baron-Cohen, H. Tager-Flusberg–D. J. Cohen (szerk.): *Understanding Other Minds: Perspectives from Autism*, 335–365. Oxford: Oxford University Press.
- MILLER, N. E.** (1969): Learning visceral and glandular responses. *Science*, 163, 434–445.
- MILLER, N. E.** (1978): Biofeedback and visceral learning. *Annual Review of Psychology*, 29, 373–404.
- MOORE, C.–CORKUM, V.** (1994): Social understanding at the end of the first year of life. *Developmental Review*, 14, 349–372.
- MURPHY, C. M.–MESSER, D. J.** (1977): Mothers, infants and pointing: A study of a gesture. In H.R. Schaffer (szerk.): *Studies in Mother-Infant Interaction*. London: Academic Press.
- MURRAY, L.** (1992): The impact of postnatal depression on infant development. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 33(3), 543–561.
- MURRAY, L.–TREVARTHEN, C.** (1985): Emotional regulation of interactions between two-month-olds and their mothers. In: T. M. Field–N. A. Fox (szerk.): *Social Perception in Infants*, Norwood, NJ: Ablex.
- NELSON, C. A.** The recognition of facial expressions in the first two years of life: Mechanisms and development. *Child Development*, Vol. 58 (n4): 889–909.
- PETRICK, M.–HOBSON, P.–CASTLE, D.–HOWARD, R.–MAUGHAN, B.** (1994): Personality disorder and the mental representation of early social experience. *Development and Psychopathology*, 6, 375–388.
- PERNER, J.** (1991): *Understanding the Representational Mind*. Cambridge, MA: MIT Press.
- PICKENS, J.–FIELD, T.** (1993): Facial expressivity in infants of depressed mothers. *Developmental Psychology*, Vol. 29, No. 6, 986–988.
- QUINE, W. V. O.** (1960): *Word and Object*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- RAPAPORT, D.** (1953): On the psychoanalytic theory of affects. In: M. M. Gill (szerk.): *The Collected Papers of David Rapaport*, 476–512. New York: Basic Books.
- ROTTER, J. B.** (1966): Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. *Psychological Monographs*, Vol. 80, No. 1.
- RROVEE-COLLIER, C. K.** (1987): Learning and memory in infancy. In: Osofsky, J. D. (szerk.): *Handbook of Infant Development*. 2nd ed., New York: Wiley.
- SANDLER, L. W.** (1970): Regulation and organization of behavior in the early infant-caretaker system. In: R. Robinson (szerk.): *Brain and Early Behavior*. London: Academic Press, Inc.
- SANDLER, J.** (1987): *Projection, Identification, Projective Identification*. International Universities Press, Inc.
- SEGAL, H.** (1964): *Introduction to the Work of Melanie Klein*. New York: Basic Books.
- SHIFFRIN, R. M.–SCHNEIDER, W.** (1977): Controlled and automatic human information processing: II. Perceptual learning, automatic attending, and a general theory. *Psychological Review*, 84, 127–190.

- SPANGLER, G.–GROSSMANN, K. E. (1993): Biobehavioral organization in Securely and insecurely attached infants. *Child Development, Vol. 64*, No. 5, 1439–1450.
- SPELKE, E. S.–PHILLIPS, A.–WOODWARD, A. L. (1995): Infants' knowledge of object motion and human action. In: D. Sperber–D. Premack–A. J. Premack (szerk.): *Causal cognition: A multidisciplinary debate*. Symposia of the Fyssen Foundation., 44–78. New York, NY: Clarendon Press/Oxford University Press.
- SROUFE, L. A.–WATERS, E. (1977): Heart rate as a convergent measure in clinical and developmental research. *Merrill Palmer Quarterly, 23*, 3–27.
- STERN, D. N. (1985): *The Interpersonal Word of the Infant*. New York: Basic Books.
- STERN, D. N.–SPIEKER, S.–BARNETT, R. K.–MACKAIN, K. (1983): The prosody of maternal speech: Infant age and context related changes. *Journal of Child Language, Vol. 10* (n1): 1–15.
- STERN, D. N.–HOFER, L.–HAFT, W.–DORE, J. (1985): Affect attunement: the sharing of feeling states between mother and infant by means of inter-modal fluency. In: T. M. Fields–N. A. Fox (szerk.): *Social Perception in Infants*, Norwood, NJ: Ablex Publishing Corp.
- TOMASELLO, M. (1995): Joint attention as social cognition. In: C. Moore–P. Dunham (szerk.): *Joint Attention: Its Origins and Role in Development*, 103–130. New York: Lawrence Erlbaum.
- TREVARTHEN, C. (1979): Communication and cooperation in early infancy. A description of primary intersubjectivity. In: M. Bullowa (szerk.): *Before Speech: The Beginning of Human Communication*, 321–347. London: Cambridge University Press.
- TRONICK, E. Z. (1989): Emotions and emotional communication in infants. *American Psychologist, 44*, 112–119.
- TRONICK, E. Z.–ALS, H.–ADAMSON, L.–WISE, S.–BRAZELTON, T. B. (1978): The infant's responses to entrapment between contradictory messages in face to face interaction. *Journal of the American Academy of Child Psychiatry, 16*, 1–13.
- TRONICK, E. Z.–ALS, H.–BRAZELTON, T. B. (1977): Mutuality in mother-infant interaction. *Journal of Communication, Vol. 27*, No. 2, 74–79.
- TRONICK, E. Z.–COHN, J. F. (1989): Infant-mother face-to-face interaction: Age and gender differences in coordination and the occurrence of miscoordination. *Child Development, Vol. 60*, No.1, 85–92.
- TRONICK, E. Z.–RICKS, M.–COHN, J. F. (1982): Maternal and infant affective exchange: Patterns of adaptation. In: Field, T.–Fogel, A. (szerk.): *Emotion and Early Interaction*. Hillsdale, 83–100. NJ: Erlbaum.
- UZGIRIS, I. C.–BENSON, J. B.–KRUPER, J. C.–VASEK, M. E. (1989): Contextual influences on imitative interactions between mothers and infants. In: J. J. Lockman–N. L. Hazen (szerk.): *Action in Social Context: Perspectives on Early Development*. 103–127. New York: Plenum Press.
- WATSON, J. S. (1979): Perception of contingency as a determinant of social responsiveness. In E. Thoman (szerk.): *The origins of social responsiveness*, 33–64. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- WATSON, J. S. (1972): Smiling, cooing, and „the game”. *Merrill-Palmer Quarterly, Vol. 18* (n4): 323–339.
- WATSON, J. S. (1994): Detection of self: The perfect algorithm. In: S. Parker–R. Mitchell–M. Boccia (szerk.): *Self-Awareness in Animals and Humans: Developmental Perspectives*, 131–149. Cambridge University Press.

- WATSON, J. S.** (1995): Mother-infant interaction: Dispositional properties and mutual designs. In: N. S. Thompson (szerk.): *Perspectives in Ethology, Vol. 11*, 189–210. New York: Plenum.
- WEINBERG, M. K.–TRONICK, E. Z.** (1994): Beyond the face: An empirical study of infant affective configurations of facial, vocal, gestural, and regulatory behaviors. *Child Development, Vol. 65* (n5): 1503–1515.
- WEISKRANTZ, L.** (1986): *Blindsight: A Case Study and Implications*. Oxford: Oxford University Press.
- WELLMAN, H. M.** (1990): *The Child's Theory of Mind*. Cambridge MA: Bradford/MIT Press.
- WHITEN, A.** (1991): The emergence of mindreading: Steps towards an interdisciplinary enterprise. In Whiten (szerk.): *Natural Theories of Mind: Evolution, Development and Simulation of Everyday Mindreading*, 319–331. Oxford: Basil Blackwell.
- WIMMER, H.–PERNER, J.** (1983): Beliefs about beliefs: Representation and constraining function of wrong beliefs in young children's understanding of deception. *Cognition, 13*, 103–128.
- WINNICOTT, D. W.** (1965): *The Maturation Process and the Facilitating Environment*. London: Hogarth Press.
- WINNICOTT, D. W.** (1967): Mirror-role of mother and family in child development. In: P. Lomas (szerk.): *The Predicament of the Family: A Psychoanalytical Symposium*. London: Hogarth Press and the Institute of Psycho-Analysis.